

ความจริงในความหมายของศิลปะ ในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ

Truth Defined by Art in the View Point of Buddhadasa Bhikkhu

พิชัย สุขวุ่น

Pichai Sookwoon

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ มีความประสงค์ที่จะนำเสนอว่า ศิลปะคืออะไรในทัศนะของพุทธศาสนา โดยใช้ทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นฐานในการอธิบาย ซึ่งท่านอธิบายว่า ศิลปะคือความจริงของกฎธรรมชาติ ที่มีอยู่ก่อน มีอยู่ตลอดเวลา และเป็นสิ่งเดียวกับกฎแห่งความจริงที่อยู่นอกเหนือการเปลี่ยนแปลงใดๆ การรู้จักศิลปะที่แท้จริง จึงอยู่ที่การเข้าถึงกฎธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งกฎธรรมชาติดังกล่าวมีอยู่ในทุกสิ่งทั้งในตัวเราและสิ่งทั้งปวง บทความเรื่องนี้จึงชี้ให้เห็นว่า เราสามารถค้นพบและมองเห็นความเป็นศิลปะในตัวเราและสิ่งทั้งปวงได้อย่างไร และเมื่อค้นพบศิลปะในความหมายดังกล่าวแล้ว เราก็คจะเป็นหนึ่งเดียวกับกฎธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือการเปลี่ยนแปลงนั้น ศิลปะจึงมีความหมายเดียวกับหลักอนัตตาของพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ความหมายของศิลปะ

Abstract

The objective of this article is to present definition of art based on Buddhadasa Bhikkhu point of view. Buddhadasa explains that art is actually truth based on the law of nature, which have been exist and continually exist. It is the same thing with the law of nature which is unchangeable. The law of nature appears in everyting both internal and external. This article reveals that how we can discover and behold art both internal and external. When we discover art in

the above- mentioned definition, we would be in unity with nature and unchangeable. Therefore, definition of art is equal to that of Anatta in Buddhism.

ความนำ

สำหรับความหมายของคำว่าศิลปะ แม้โดยทั่วไปหมายถึงการแสดงออกทางความรู้สึกผ่านสื่อต่างๆ แต่ความหมายของคำว่าศิลปะบนพื้นพื้นที่ของพุทธศาสนานั้น หมายถึงความจริงของกฎธรรมชาติ และกฎดังกล่าวเป็นสิ่งที่มียูก่อน มียูตลอดไป มียูเอง เป็นไปเอง โดยไม่มีจุดเริ่มต้น และไม่มีจุดสิ้นสุด ในการมีชีวิตอยู่ของเรา สิ่งรอบตัวเรา และสิ่งทั้งปวง ล้วนแต่กำลังแสดงออกทางศิลปะอยู่ทุกขณะ สิ่งที่เราเรียกว่าศิลปะจึงมีอยู่ทุกที่ทุกเวลา แต่เราแทบไม่รู้จักและมองไม่เห็นศิลปะในฐานะเป็นกฎธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งในบทความนี้จะแสดงให้เห็นว่าสิ่งดังกล่าวมีอยู่อย่างไร โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ตอน ตอนแรกเป็นการกล่าวถึงศิลปะในฐานะเป็นกฎธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อน ตอนที่สองกล่าวถึงกฎธรรมชาติบนพื้นพื้นที่ของพุทธศาสนา และตอนที่สามกล่าวถึงความจริงในความหมายของศิลปะ ซึ่งความจริงดังกล่าว ปรากฏอยู่ในตัวเรา ทุกสิ่งรอบๆตัวเรา และอยู่ในความคิดของเรา

แต่การกล่าวถึงกฎธรรมชาติดังกล่าว มีข้อจำกัดอยู่ที่การไม่มีภาษาที่จะใช้เรียกสิ่งนั้นได้โดยตรง การกล่าวถึงทำได้เพียงอธิบายให้เข้าถึงภาวะแห่งการมีอยู่ของสิ่งนั้น และสิ่งดังกล่าวมีอยู่โดยไม่มีตัวตน ด้วยเหตุนี้ การรู้จักสิ่งดังกล่าวจึงอาจขัดกับความเข้าใจเดิมอย่างสิ้นเชิง นอกจากนั้นความหมายของศิลปะ ในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ ในบทความเรื่องนี้อาจมีใจความสำคัญที่แตกต่างจากความเชื่อเดิมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกรณีนี้เสนอว่ากฎธรรมชาติที่มีอยู่ตลอดไปคือความหมายสูงสุดของความเป็นศิลปะ หมายความว่า การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะก็ย่อมเป็นไปตามกฎธรรมชาติแห่งการกระทำของเหตุและปัจจัย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นกฎธรรมชาติมากกว่าการให้ความหมายในลักษณะที่เป็นส่วนย่อยของปรากฏการณ์

ศิลปะในฐานะเป็นกฎธรรมชาติและเป็นสิ่งที่มียู่ก่อน

แต่เดิมเราเข้าใจความหมายของคำว่าศิลปะว่า หมายถึง การแสดงออกทางความรู้สึกของมนุษย์ โดยสื่อสารผ่านทางภาพ เสียง ท่าทาง และสื่อต่างๆ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2552: 1101) ความจำเป็นของศิลปะอยู่ที่การช่วยระบายความรู้สึก ความคิด ที่มีอยู่ในใจ ต่อมาความหมายของศิลปะได้ถูกต่อเติมให้มีแง่มุมเพิ่มขึ้นตามทัศนะที่แตกต่างกันของศิลปินในลัทธิต่างๆ ซึ่งแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่และเวลา

แต่ในแง่มุมของพุทธศาสนา โดยเฉพาะทัศนะท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านได้ให้ความหมายของศิลปะว่า หมายถึง การเข้าใจความจริงของกฎธรรมชาติ ศิลปินที่เรียกได้ว่าเป็นศิลปินที่แท้จริง ต้องมีภาวะที่อยู่เหนือความรู้สึกทางอารมณ์ (ไม่ใช่ไม่มีความรู้สึกใดๆ เลย) ที่เกิดจากการถูกระทบด้วยประสาทสัมผัส ผลงานศิลปะที่มีคุณค่า คือการสื่อสารให้เห็นความเป็นไปของกฎธรรมชาติ โดยไม่ยึดถือว่าโลกนี้มีสิ่งใด ทั้งที่เป็นวัตถุและจิต และยังอธิบายต่อไปว่า เมื่อศิลปะที่แท้จริงคือกฎธรรมชาติแล้ว ผลงานศิลปะย่อมปรากฏแก่เราอยู่ตลอดเวลา โดยอยู่ในสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต โลก ดวงอาทิตย์ ต้นไม้ ภูเขา และสิ่งต่างๆ กำลังแสดงผลงานศิลปะอยู่ทุกขณะ แต่ความงามเหล่านั้นเรากลับมองไม่เห็น มองไม่ออก เราได้สัมผัสกับสิ่งเหล่านั้นเพียงภาพมายา คือ ปรากฏการณ์ที่เห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นวัตถุที่แยกออกเป็นชนิดต่างๆ จนมีความแตกต่างกัน และมีจิตหรือความคิดที่ปรากฏเป็นทฤษฎี ความเชื่อ ความเห็นต่างๆ การสัมผัสได้แต่เพียงเท่านั้นเท่ากับยังไม่รู้จักความหมายของศิลปะที่สิ่งเหล่านั้นกำลังแสดง แต่แท้จริงแล้ว สิ่งเหล่านั้นกำลังแสดงให้เห็นว่า ไม่มีตัวตนของสิ่งนั้นจริง เพราะสิ่งเหล่านั้นมีภาวะแห่งการเกิดดับอยู่เสมอ การไม่มีเกิดไม่มีดับต่างหากที่เป็นสิ่งนิรันดร ซึ่งมีอำนาจทำให้สิ่งต่างๆ เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและเกิดดับได้ สิ่งที่มีอำนาจนั้น พอจะเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ว่า ถ้าเรามองไปในท้องทะเลที่กว้างใหญ่ ในขณะที่ลมปะทะกับผิวน้ำ จะเกิดคลื่น แล้วคลื่นก็ตกลงสู่ท้องทะเลอันกว้างใหญ่เหมือนเดิม สิ่งทั้งหลายที่เรารับรู้เป็นวัตถุหรือจิตก็ตาม ความจริงแล้วมันเป็นได้แต่เพียงเกลียวคลื่นในทะเลเท่านั้น ความรู้สึกที่เรามีขึ้น หรือวัตถุที่เราสัมผัสได้ จึงเป็นเพียงประกายของความจริงเท่านั้น

แต่ในขณะที่เดียวกันที่ใดมีมายาที่นั่นจะมีความจริงอยู่ในสิ่งนั้นด้วย (หมายถึงความเป็นมายาทุกชนิดย่อมมีฐานของความจริงรองรับอยู่เสมอเหมือนคลื่นกับทะเล) การอธิบายว่า ศิลปะได้ปรากฏแก่เราทุกขณะทุกพื้นที่ทุกเวลาก็เพราะเหตุนี้ ความหมายและการรับรู้ ศิลปะแบบเดิมจึงเป็นเพียงประกายหรือมายาของความจริงเท่านั้น เมื่อเรารับรู้แต่เพียงประกายของความจริง การเข้าไปยึดถือหรือการให้ความหมายของคำว่าศิลปะย่อมแตกต่างกันซึ่งความรู้เดิมดังกล่าวก็ไม่ถือว่าผิด แต่เราควรทำการสอบสวนหาข้อเท็จจริงที่ถูกต้องกว่า เพื่อจะได้รับประโยชน์จากการเข้าไปเกี่ยวข้องและรู้จักสิ่งนี้ได้ดีกว่าเดิม

การอธิบายความหมายของศิลปะ อาจไม่ตรงกับความคิดเดิมทางศิลปะอยู่ 3 ประการ คือ 1) ศิลปะคือการแสดงออกทางความรู้สึก บทความเรื่องนี้กลับเสนอว่า ศิลปะที่แท้จริงย่อมอยู่เหนือความรู้สึกทางอารมณ์แบบต่างๆ เพราะความรู้สึกเป็นเพียงมายาหรือประกายของความจริงเท่านั้น 2) ศิลปะต้องเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพราะเน้นไปที่การแสดงออกซึ่งความรู้สึกและการสร้างสรรค์ แม้บทความเรื่องนี้ไม่ปฏิเสธการแสดงออกทางความรู้สึกและการสร้างสรรค์ของมนุษย์ แต่เสนอต่อไปอีกว่า การแสดงออกทางความรู้สึกและการสร้างสรรค์ ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง เพราะขึ้นชื่อว่าเป็นกฎธรรมชาติย่อมมีอยู่ในทุกสิ่ง ไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต เราจึงควรเห็นศิลปะที่ทุกสิ่งกำลังแสดงอยู่ ซึ่งแท้จริงแล้วการวาดภาพของศิลปิน การสร้างประติมากรรม สถาปัตยกรรม ล้วนเกิดขึ้นโดยการเลียนแบบกฎธรรมชาติที่เราพบเห็น (กรณีศิลปะแห่งการเลียนแบบ) และแม้กระนั้น ศิลปะที่เรียกว่าศิลปะนามธรรม (ศิลปะที่เน้นความคิด) ก็เกิดจากความคิดที่ต้องการสื่อสารความรู้สึกบางอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ 3) ศิลปะที่แท้จริงเราไม่สามารถมองเห็นได้ แต่มีความเป็นไปของสิ่งดังกล่าว (ถ้าจะเห็นได้ก็เห็นจากสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อจะเข้าใจสิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง คือ การเห็นสิ่งที่อยู่พ้นวัตถุและจิต) แม้มันจะอยู่ในตัวเรา ในทุกสิ่ง ทุกที่ และมีอยู่ตลอดเวลาก็ตาม

ตามความจริงแล้ว การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะแต่เดิมเราก็เลียนแบบธรรมชาติและถอดแบบมาจากความคิด ผลงานศิลปะจึงเป็นผลงานชั้นสอง ที่ถูกถอดแบบมาจากกฎธรรมชาติที่เราเห็น และกฎธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากความคิด (ศิลปะนามธรรม)

คำถามที่ควรพิจารณาในขั้นนี้คือ เมื่อศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติ (รวมธรรมชาติของความคิดด้วย) แสดงว่าในกฎธรรมชาติโดยตัวมันเองก็มีความเป็นศิลปะและความงามอยู่ในตัวอย่างครบถ้วนแล้ว (รวมทั้งการเติมความคิดลงไปในภาพก็ย่อมเป็นไปตามกฎธรรมชาติของความคิดที่เป็นไปตามเหตุและผลของเรื่องนั้นๆ) ไม่เช่นนั้นเราจะไม่ถ่ายทอดผลงานศิลปะมาจากสิ่งนั้น สิ่งที่น่าพิจารณาคือ เราเห็นความเป็นศิลปะที่แท้จริงในสิ่งต่างๆแล้วหรือไม่

ด้วยเหตุนี้ เมื่อสิ่งที่เราถ่ายทอดจากประภฏการณ์ที่เรามองเห็น จึงเป็นแต่เพียงประกายของความจริงเท่านั้น เพราะวัตถุและจิตที่เราสัมผัสได้ ยังมีการเคลื่อนไหว เกิดดับอยู่ตลอดเวลา เราจึงมองไม่เห็นศิลปะอันเป็นความจริงที่ไม่มีมีการเกิดดับไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด แม้มันจะปรากฏอยู่ในที่เดียวกันก็ตาม ศิลปะแบบเดิมของเราจึงซ้อนมายาอยู่ถึงสองชั้น ชั้นแรกคือการที่เรามองเห็นว่าวัตถุและจิตมีสถานะเป็นตัวตนของสิ่งนั้น ชั้นที่สองคือ การที่เราสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อเลียนแบบวัตถุและจิต (ความคิด) ดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้แต่หนหลังดังกล่าว แม้เราจะสัมผัสได้แต่เพียงประกายหรือความจริงในชั้นมายา แต่เมื่อใดที่เราพบความหมายของศิลปะที่แท้จริง เราก็จะพบความจริงได้จากทุกสิ่ง แม้สิ่งที่เคยเป็นเพียงมายาก็ตาม

ความสำคัญของศิลปะที่อธิบายว่าหมายถึงกฎธรรมชาติดังกล่าว มีลักษณะพิเศษคือ หากเรารู้จักศิลปะที่แท้จริงแล้ว มันจะทำให้เรารู้จักสิ่งทั้งปวงอย่างถึงที่สุดด้วย เมื่อเรารู้จักความจริงในความเป็นศิลปะ ความจริงทางวิทยาศาสตร์และศาสตร์อื่นๆ ก็จะปรากฏความจริงแก่เราด้วย เพราะในกฎธรรมชาติ ถ้าเราสามารถเห็นสิ่งที่ไม่มีมีการเกิดดับอยู่ในนั้น เท่ากับเห็นทุกภาวะของความเป็นไปของสิ่งทั้งปวง ความเป็นหนึ่งเดียวของศิลปะ วิทยาศาสตร์และศาสตร์อื่นๆ ก็เป็นเรื่องเดียวกันได้ ตรงที่หาต้นกำเนิดพบนั่นเอง ความจริงในกฎธรรมชาติแสดงให้เห็นว่า ความต่างที่มนุษย์จัดแบ่งวิชาออกเป็นสาขาต่างๆ เป็นแต่เพียงความจำเป็นพื้นฐานเท่านั้น แท้จริงแล้วไม่ได้มีอะไรแยกออกจากอะไร การแยกออกจากกันเป็นเพียงความคิด อันเป็นประกายของความจริงเท่านั้น โลก ต้นไม้ คน สัตว์ จึงไม่ใช่ความแตกต่างที่แท้จริงในชั้นของการเข้าถึงภาวะที่อยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง เห็นอการเริ่มต้นและการสิ้นสุด

ศิลปะในความหมายที่เป็นกฎธรรมชาติ จึงมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้เราเห็นศิลปะและความงามที่แท้จริง ซึ่งข้ามพ้นความรู้สึกทางอารมณ์ อันเป็นเพียงประกายของความจริงและหากพิจารณาอย่างละเอียด ศิลปะแบบเดิมได้สร้างขึ้นโดยเลียนแบบกฎธรรมชาติทั้งวัตถุและจิต อยู่เสมอ แต่เราก็ไม่ได้พบความจริงจากสิ่งที่เราเลียนแบบ ว่ากำลังแสดงให้เห็นสิ่งที่ไม่มี การเปลี่ยนแปลง หากเราหาสิ่งนี้พบ ก็จะพบว่า ทุกอย่างรอบตัวเรากำลังแสดงศิลปะชั้นสูงสุดอยู่ทั้งสิ้น เพราะทุกอย่างกำลังเดินไปตามกฎธรรมชาติ ไม่ว่าเราจะคิดเห็นต่อสิ่งนั้นในแง่ใดก็ตาม แต่การเห็นศิลปะจากสิ่งรอบตัว ต้องเห็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงจากสิ่งเหล่านั้น ในขณะที่อ่านบทความนี้ ท่านผู้อ่านกำลังเห็นความเป็นศิลปะที่ปรากฏอยู่ในกระดาษ ตัวหนังสือ หรือความคิดแล้วหรือไม่ คำตอบคือ น่าจะมองไม่เห็นความเป็นศิลปะดังกล่าว ด้วยปรากฏการณ์นี้ ศิลปะในฐานะเป็นความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นสิ่งที่เห็นยาก เพราะสิ่งดังกล่าวไม่ได้เป็นวัตถุและจิต ตามความเห็นของลัทธิเต๋า กล่าวถึงสิ่งนี้ว่า “มีอยู่สิ่งหนึ่ง ไม่ใช่รูป ไม่ใช่นาม มีอยู่ก่อนแล้วในโลก เรียกสิ่งนั้นว่าเต๋า” (พุทธทาสภิกขุ.2537:40) สิ่งนี้แหละที่เรียกว่าเป็นศิลปะ เป็นความงามที่สุด แม้จะมองไม่เห็นก็ตาม ศิลปะที่แท้จริงจึงเป็นทั้งสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเป็นไปเอง (หมายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างและสิ่งที่ไม่ได้สร้างก็มีภาวะที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติอย่างเดียวกัน) เพราะกฎธรรมชาติดังกล่าวได้ควบคุมความเป็นไปของสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และสิ่งที่มนุษย์ไม่ได้สร้าง ความหมายของศิลปะเช่นนี้ อาจจะผิดตามทฤษฎีที่กำหนดว่าศิลปะต้องเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ แต่จะถูกตัดโดยไม่มีข้อสงสัยในแง่ของความเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ที่ไม่สนใจการให้ความหมายของมนุษย์ แม้แต่การให้ความหมายของมนุษย์ก็อยู่ในอำนาจของกฎธรรมชาติเช่นกัน

เนื้อหาในบทความนี้ ผู้อ่านที่ไม่คุ้นเคยกับความหมายของศิลปะที่เป็นความจริงของกฎธรรมชาติ อาจเห็นว่าไม่ถูกต้องตามทฤษฎี เพราะเขียนไม่ตรงกับความทฤษฎีเดิมอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) ความหมายของศิลปะต้องอยู่เหนือความรู้สึกทางอารมณ์ทั้งปวง (หมายถึงการรู้ว่อารมณ์ที่พอใจและไม่พอใจ หรือไม่รู้จะอย่างไรดีเป็นเหตุให้ตกอยู่ในกรงขังอันเป็นมายาไม่ใช่ความจริง) 2) ศิลปะนอกจากเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์

โดยมนุษย์แล้ว กฎธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงก็เป็นศิลปะด้วย ศิลปะจึงมีอยู่ในทุกที่ทุกเวลา คือภาวะที่เป็นนิรันดรของสิ่งที่มีการเกิดดับทั้งหลาย (ในขณะที่เดียวกันเราก็รับรู้ความไม่มีการเกิดดับได้จากสิ่งนั้นด้วย) และ 3) ศิลปะที่แท้จริงเราไม่สามารถมองเห็นด้วยตา แต่รับรู้ได้ด้วยความรู้สึที่อยู่นอกเหนือความเป็นคู่ตรงข้าม เช่น บวก-ลบ บน-ล่าง มี-ไม่มี เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาด้วยความรู้โดยทั่วไป อาจเห็นว่ามี การขัดแย้งกันทางทฤษฎี แต่แท้จริงแล้วไม่มีอะไรขัดแย้งกันอย่างแท้จริง เพราะธรรมชาติของการเป็นทฤษฎี เมื่อถูกอธิบายโดยความเห็น ความเชื่อ ของมนุษย์แล้ว ย่อมมีแง่มุมที่ขัดแย้งกันบ้าง หรือสอดคล้องกันในบางกรณี แต่นี่ก็เป็นธรรมชาติของความเห็นของมนุษย์ ที่ยังมองไม่เห็นกฎธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง ในภาวะที่เป็นไปตามกฎธรรมชาตินั้น ไม่มีสิ่งใดขัดแย้งกับสิ่งใด เพราะทุกอย่างเป็นไปตามเงื่อนไขของกฎดังกล่าว กฎธรรมชาติดังกล่าว มีอำนาจทำให้ทุกอย่างเป็นไปได้ ทำให้มีกลางวัน กลางคืน มีฝนตก มีต้นไม้ แม้กระทั่งความรู้สึกว่ามีความสุขความทุกข์ในใจ เรียกว่ามีอำนาจทำให้มีเหตุและการดับของเหตุ กฎธรรมชาติจึงครอบคลุมไปทุกอย่าง และทำให้มันเป็นไปได้ มีเพียงความเห็นของมนุษย์เท่านั้นที่เห็นว่ามี การขัดแย้งกัน

ความหมายของศิลปะในฐานะเป็นกฎธรรมชาติ จึงไม่มีการขัดแย้งกับทฤษฎีเดิมเป็นแต่เพียงการอธิบายให้เห็นกฎชนิดหนึ่งที่ครอบคลุมความหมายของศิลปะแบบเดิม เช่น แต่เดิมอธิบายว่าศิลปะคือการแสดงออกของความรู้สึกของอารมณ์ หรือศิลปะคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนความหมายของศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติ สามารถกินความครอบคลุมความหมายเดิมทั้งสอง เพราะความรู้สึกทางอารมณ์ของมนุษย์ไม่ว่าตกอยู่ในภาวะเช่นใดย่อมอยู่ในกฎธรรมชาตินั้นๆ เสมอ และศิลปะคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นก็แน่นอนว่าการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของมนุษย์ ย่อมหนีกฎธรรมชาติไปไม่พ้น โดยมีธรรมชาติของความรู้สึก อารมณ์ ความคิด ธรรมชาติของวัตถุหรือสื่อที่ใช้ในการแสดงออก (ไม่ว่าจะทำอย่างไรก็ย่อมเป็นไปตามกฎทั้งสิ้น) แต่การให้ความหมายว่าศิลปะคือกฎธรรมชาติจะช่วยเปิดเผยความจริงว่า ศิลปะที่แท้จริงน่าจะอยู่พ้นสิ่งที่เป็นความคิด ความรู้สึก และวัตถุ คือต้องมองผ่านสิ่งที่เป็นวัตถุและจิตอีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้

รู้จักกับสิ่งที่เป็นนิรันดร ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด และสิ่งดังกล่าวก็ซ่อนอยู่ในความหมายของศิลปะแบบเดิมนั่นเอง เพียงแต่มองให้เห็นผู้ควบคุมกฎที่ทำให้สิ่งทั้งปวงเกิดดับ ก็เท่ากับกำลังเห็นความเป็นไปของศิลปะอย่างแท้จริง วิธีการให้พบอย่างง่าย ๆ คือพิจารณาให้เห็นอำนาจบางอย่างที่มีอำนาจกระทำให้ทุกอย่างเกิดขึ้นและเป็นไป ทั้งในส่วนที่เป็นวัตถุและจิต สิ่งที่ไม่เป็นทั้งวัตถุและจิต สิ่งนั้นแหละเรียกว่าศิลปะที่มีสภาพเป็นกฎธรรมชาติ ซึ่งว่าไปแล้ว สิ่งนี้ก็อยู่กับเรตลอดเวลา โดยปรากฏอยู่ในร่างกาย จิตใจ สิ่งของ ต้นไม้ ก้อนหิน หรืออะไรก็ได้ที่เรียกว่ามีสิ่งนั้น

ความจริงแล้ว เราก็ใช้การรับรู้ทางร่างกายและจิต รับรู้สิ่งแวดล้อม รับรู้สภาพสังคม หรือคิดถึงปรัชญาบางอย่าง สิ่งเหล่านี้ก็เป็นการใช้รับรู้ขั้นต้นที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ และเราเรียกผลของการสร้างสรรค์ดังกล่าวว่าเป็นงานศิลปะ นั่นเท่ากับว่าเราเข้าถึงเพียงประกายของความจริงเท่านั้น แต่การให้ความหมายว่าศิลปะคือกฎธรรมชาติ เป็นการให้ความหมายที่ตันต่อ หรือไปให้ความหมายแก่กฎธรรมชาติตามที่มันเป็นไป คือกลับไปเรียกต้นกำเนิด ซึ่งควบคุมการรับรู้ ความรู้ ความคิดต่าง ๆ ว่าเป็นปรากฏการณ์ทางศิลปะ การรับรู้ในขั้นปรุ้งแต่งด้วยอารมณ์ความรู้สึก จึงเป็นความจริงน้อยกว่าการไปรับรู้กฎธรรมชาติอันมีสภาพเป็นไปอย่างนั้น (หมายถึงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ) โดยไม่สนใจการให้ความหมายของมนุษย์

ความหมายของศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติ จึงให้ความจริงมากกว่า แต่มีข้อจำกัดอยู่ที่เรามองไม่เห็น รู้จักได้ยาก เพราะเคยชินแต่สิ่งที่เป็นบวก เป็นลบ หรือความงาม ไม่งาม การรับรู้เพียงเท่านี้ อาจกล่าวได้ว่า เรายังไม่รู้จักความจริงในความหมายของศิลปะเลย

สำหรับการให้ความหมายว่าศิลปะคือกฎธรรมชาติ จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาทางศิลปะ โดยทำให้ศิลปินเห็นปรากฏการณ์ของโลก ชีวิต สิ่งแวดล้อม รวมทั้งเห็นว่าสิ่งที่เราเห็นและคิดได้ แท้จริงแล้วคืออะไรกันแน่ แล้วจะเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งปวงอย่างหนึ่งเดียว ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จะเห็นตัวเองและสิ่งทั้งปวงเปลี่ยนไปจากเดิม เห็นความเป็นเอกภาพ ความเป็นนิรันดร ในกฎธรรมชาติที่อยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง โลกของศิลปะก็จะไม่เป็นมายาของวัตถุและจิตอีกต่อไป

การเห็นว่าศิลปะคือกฎธรรมชาติดังกล่าว จะเป็นวัตถุประสงค์อย่างดีในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ เพราะแต่เดิมศิลปินอาจเห็นความเป็นศิลปะอยู่ในขอบวงจำกัด คือ เห็นแต่เพียงในกรอบของวัตถุและจิต และส่วนใหญ่ศิลปะก็คือการเคลื่อนไหวของความรู้สึกทางจิตเป็นสำคัญ ความงามทางศิลปะจึงขึ้นอยู่กับบริบทของความรู้สึกแต่ละช่วงเวลา ความแตกต่างกันของลัทธิทางศิลปะ จึงเป็นแต่เพียงความเห็นต่างในทฤษฎี ศิลปะและความงาม ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า สิ่งเหล่านี้ มีได้เฉพาะโลกของสิ่งสมมติเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การให้ความหมายว่าศิลปะคือกฎธรรมชาติ ศิลปินจึงสามารถคิดให้พ้นกรอบเดิมไปสู่การรับรู้ความจริงที่ไม่มีจุดสิ้นสุด ภาพของต้นไม้ ภูเขา ทะเล ท้องฟ้า และภาพจากความคิด ก็จะไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป เพราะเราได้เห็น ความไม่เป็นอย่างที่เห็น ของสิ่งเหล่านั้นด้วย คือเห็นภาวะของความเป็นนิรันดร์ที่ซ่อนอยู่ในสิ่งทั้งปวงเหล่านั้น และตัวเราแท้จริงก็ไม่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดด้วยเช่นกัน และจะดีเพียงใดที่ศิลปะของเราต่อไปนี้ ได้อยู่นอกเหนือความงามหรือไม่งามเสียแล้ว ลองพิจารณาดูว่าสภาพจิตของเราจะมีความมั่นคงเพียงใด ระหว่างความหมายเดิมของศิลปะกับการรู้จักความจริงว่าแท้จริงแล้ว ศิลปะคือกฎธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง และจะเป็นอย่างนั้น อย่างไม่มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุด

หากพิจารณากระแสของการสร้างสรรค์ศิลปะหลังสมัยใหม่ (กระแสที่เชื่อว่าศิลปะไม่มีกฎเกณฑ์ ไม่มีศูนย์กลาง ไม่มีมาตรฐานตายตัว) โดยเชื่อว่าศิลปะเป็นอัตวิสัยของบุคคล มีความหลากหลาย ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน (กิริติ บุญเจือ. 2554:144-146) ความคิดในกระแสดังกล่าว แม้ไม่ได้พิจารณาถึงความหมายศิลปะ ในฐานะกฎธรรมชาติ แต่เป็นการส่งเสริมให้เกิดความหลากหลายในการให้ความหมายทางศิลปะ และเห็นว่าศิลปะจะไม่มีรูปแบบตายตัวอีกต่อไป ขึ้นอยู่กับการตีความของผู้ชมเป็นหลัก กระแสดังกล่าวเกิดจากความไม่พอใจกับทฤษฎีศิลปะแบบเดิมที่มีกฎตายตัว (ศิลปะในกระแสวิทยาศาสตร์) ความพยายามของศิลปะหลังสมัยใหม่ แม้จะไม่ตรงกันเสียทีเดียวกับความหมายของศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติ แต่บางแง่คิดก็มีความใกล้เคียงกัน เช่น เชื่อว่าศิลปะเกิดขึ้นได้ทุกที่ และควรเป็นจุดเล็กๆ ที่กระจายกันไป โดยไร้รูปแบบที่แน่นอนคำนวณไม่ได้ว่าจะมีรูปแบบและเนื้อหาอย่างไร หรือความไม่แน่นอนนั้นเองที่ถือ

ว่าเป็นเหตุสำคัญของงานศิลปะ ส่วนศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติได้เสนอแนะว่า ศิลปะมีอยู่ในทุกที่ทุกเวลาและในทุกสิ่ง เพราะทุกอย่างย่อมเป็นไปตามกฎธรรมชาติ หากเห็นกฎธรรมชาติในสิ่งนั้นๆ ก็เท่ากับว่าศิลปะอยู่ในทุกสิ่ง ศิลปะจึงอยู่ในต้นไม้ ก้อนหิน แสงแดด สัตว์ สิ่งของ และจิต แต่ที่สำคัญต้องเห็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงจากสิ่งเหล่านั้น ความไม่เปลี่ยนแปลงจึงมีอยู่ทุกที่ทุกเวลา คือสิ่งที่ควบคุมให้สิ่งทั้งปวงมีการเกิดดับนั้นเอง ศิลปะคือ กฎธรรมชาติ จึงอาจเป็นปลายทางที่เป็นความหวังของการค้นคว้าความหมายของศิลปะที่ไม่พอใจกับความหมายเดิมอยู่ก็เป็นได้

แต่ความหมายของศิลปะในฐานะกฎธรรมชาตินี้ อาจมองเห็นยากสำหรับคนทั่วไป เพราะสิ่งนี้เรามองไม่เห็น เพียงแต่รับรู้ได้ด้วยความรู้สึก โดยเฉพาะเมื่อเห็นความจริงของสิ่งทั้งปวงว่าเป็นเพียงมายา ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงการรับรู้สิ่งนี้ว่า

“จิตแท้ เป็นธาตุตามธรรมชาติสามารถรู้ หรือมองเห็น แต่ครั้นมีเครื่องห่อหุ้ม มีวิชาเป็นต้น ก็สูญเสียธรรมชาติเดิม ดังนั้นจึงกำจัดวิชา ก็จะมีจิตพุทธะ แต่พึงรู้ไว้ว่ามันยากจนเป็นยอดศิลปะ”
(พุทธทาสภิกขุ, 2535: 52)

ข้อเสนอของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าว นอกจากอธิบายว่าศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติจะรู้จักได้ยากแล้ว ได้มีข้อความบางส่วนที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์เรามีจิตที่บริสุทธิ์ หรือเห็นความจริงของธรรมชาติอยู่ก่อน มีอยู่แล้ว ความไม่เห็น ความไม่เข้าใจเกิดขึ้นมาทีหลัง อย่างนี้เท่ากับว่า เพียงเราเอาความเชื่อตามทฤษฎีเดิมออกโดยไม่ต้องเติมสิ่งใดลงไป เราก็จะเห็นศิลปะชนิดเดิมแท้ได้เอง แสดงว่าทุกคนแม้ยังไม่รู้จักศิลปะในภาวะดังกล่าวในขั้นนี้ แต่ก็มีความหวังที่จะรู้จักได้ โดยทำให้เห็นมายาของสิ่งที่ทับถมความบริสุทธิ์ที่มีอยู่เดิม ความหมายของคำว่ามีอยู่เดิมจึงสำคัญมาก เพราะพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกฎธรรมชาติว่า “แม้เราจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม สิ่งนั้นมีอยู่แล้ว ตั้งอยู่อย่างเป็นธรรมดา” (พุทธทาสภิกขุ, 2537: 40) และสิ่งนี้เองที่เรียกว่า ศิลปะเป็นสิ่งที่มีอยู่ทุกที่ทุกเวลา ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด การรู้จักสิ่งนี้จึงเรียกว่ารู้จักความหมายของศิลปะ เมื่อเราฟังการอธิบายความหมายของศิลปะเช่นนี้แล้วอาจไม่คุ้นเคย

เพราะแทบจะไม่มีการอธิบายในแง่มุมนี้เลย การให้ความหมายว่าศิลปะคือกฎธรรมชาติ จึงมีความประสงค์จะให้อรรถาธิบายศิลปะในฐานะเป็นความจริงที่มีอยู่ก่อน มีอยู่อย่าง ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเห็นว่าตรงข้ามกับความหมายเดิม ที่เห็นว่าศิลปะคือการมีขึ้นของ อะไรสักอย่างที่สามารถเป็นสื่อกลางในการแสดงความรู้สึก การให้ความหมายตาม ความหมายเดิมก็ถูกต้องในฐานะเป็นประกายของความจริง และไม่ผิดอะไรเพราะอาจมี ข้อจำกัดตามบริบทของความรู้เรื่องนั้นๆ ซึ่งความแตกต่างกันในความหมายของสิ่งที่ เรียกว่าศิลปะ มีขึ้นได้ด้วยการคิดเอาตามโลกแห่งการสมมติเท่านั้น ในมุมมองของความ จริงแห่งกฎธรรมชาตินั้น ย่อมไม่มีสิ่งใดขัดแย้งกัน เพราะไม่มีของที่เป็นคู่ตรงกันข้ามอีก ต่อไป แม้แต่ความมีกับความไม่มี ที่ถกเถียงกันในทางปรัชญา ก็เป็นแต่เพียงการยึดถือ เอาตามความเชื่อของตนเองเท่านั้น

ผลจากการรู้จักความจริง ตามการรู้จักศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติดังกล่าว จะทำ ให้มนุษย์รู้จักตัวเองได้อย่างถึงที่สุด คือรู้จักกฎธรรมชาติของร่างกายว่ามีสิ่งนี้คอย ควบคุมความเป็นไปเอาไว้อย่างไร ดังได้กล่าวในตอนต้นว่า ทุกสิ่งกำลังแสดงความเป็น ศิลปะ ในร่างกายเราก็มีกฎธรรมชาติที่แสดงอยู่ตลอดเวลา แต่เดิมเราอาจมองไม่เห็น ความเป็นไปดังกล่าวเพราะไม่ละเอียดพอ ในการพิจารณาให้เห็นกฎธรรมชาติในตัวเรา แท้จริงแล้วร่างกายเราก็มียุติที่ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีจุดเริ่มต้นไม่มีจุดสิ้นสุด อยู่เช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆ (คือสิ่งที่มีอำนาจให้เราเป็นไปตามกฎ) แต่เรามองไม่เห็น เข้าใจ ไม่ได้ แต่กฎแห่งความไม่เปลี่ยนแปลงก็ทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา กฎแห่งการไม่ เปลี่ยนแปลงในตัวเรา ก็คือสิ่งที่มีอำนาจทำให้ร่างกายและจิตมีการเกิดดับได้ แท้จริง ร่างกายและจิต จึงไม่ใช่ตัวตนอย่างแท้จริง แต่เป็นสายธารอันนิรันดรของกฎธรรมชาติ ที่เดินเครื่องอยู่ตลอดเวลา เมื่อใดที่เราเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับสายธารดังกล่าวได้ เราก็คือ เป็นนิรันดร ไม่มีการเกิดดับเช่นกัน

เมื่อมีการรู้จักกฎธรรมชาติหรือศิลปะอันเป็นนิรันดรในตัวเองแล้ว ศิลปะในฐานะ เป็นกฎธรรมชาติดังทำให้เราเห็นความเป็นศิลปะในสิ่งอื่นด้วย สิ่งทั้งปวงในโลกจึงกำลัง เป็นนักแสดงออกทางศิลปะ ความจริงของกฎธรรมชาติดีมีอยู่ในสิ่งอื่นด้วย การเห็น ความเป็นนิรันดรในสิ่งอื่น ก็เห็นได้แบบเดียวกับการเห็นการมีอยู่ของกฎธรรมชาติในตัว

เรา ทุกสิ่งจึงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ตกลงว่าศิลปะคือความจริงนั้น (กฎธรรมชาติหรือความเป็นอย่างนั้นของทุกสิ่ง) ที่มีอยู่ในสิ่งทั้งปวง ซึ่งเป็นความจริงที่แตกต่างไปจากเดิม คือเป็นความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด เป็นอยู่อย่างนั้น เมื่อพิจารณาถึงศิลปะ ในความหมายดังกล่าว น่าจะรู้จักสิ่งนี้ยากเต็มที แม้มันจะอยู่กับเราทุกพื้นที่ทุกเวลาก็ตาม กฎธรรมชาตินั้นคืออะไรกันแน่ ซึ่งเราจะพิจารณากันต่อไป

กฎธรรมชาติบนพื้นพิภพของพุทธศาสนา

ตามที่กล่าวในตอนต้นว่า แท้จริงแล้วศิลปะคือกฎธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือการเปลี่ยนแปลง ความหมายเดิมของศิลปะจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความจริงเท่านั้น เพราะในประกายของความจริงหรือความเป็นมาयานั้น ย่อมมีความจริงอยู่ในนั้นด้วย แต่เราก็เห็นได้เพียงความเป็นมายาของสิ่งนั้นแล้วจึงยึดถือว่าความเป็นมายาดังกล่าวเป็นความจริง ความจริงอย่างสมมติ จึงบังความจริงแท้เอาไว้ การเห็นความจริงชั้นสมมติจึงเป็นเรื่องของการสมมติเอาเท่านั้น

คำว่ากฎธรรมชาติในทางวิทยาศาสตร์ อาจเป็นการพิจารณาแค่เรื่องของสสารและพลังงาน คือเป็นสิ่งที่สัมผัสทดลองพิสูจน์ได้ ความจริงทางวิทยาศาสตร์ก็คือความเป็นไปของกฎธรรมชาติของสสารและพลังงาน แต่ในทางพุทธศาสนาเห็นว่า แม้แต่กฎวิทยาศาสตร์ก็เป็นได้เพียงประกายของความจริงเท่านั้น ในความหมายนี้หมายถึงความเป็นไปของกฎวิทยาศาสตร์ยังสามารถเปลี่ยนแปลงได้ อย่างน้อยก็เปลี่ยนแปลงไปตามปรากฏการณ์ของพื้นที่และเวลา แต่ความจริงที่พุทธศาสนากล่าวถึงนั้นอยู่นอกเหนือการเปลี่ยนแปลง พื้นที่และเวลาจะไม่มี ความหมายต่อความจริงดังกล่าว ความจริงดังกล่าวจึงอยู่นอกเหนือความเป็นสสารและพลังงาน แต่มีอำนาจทำให้กฎวิทยาศาสตร์มีการเกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (พุทธทาสภิกขุ, 2552: 359-369)

ต่อมาเราจะพิจารณาว่ากฎธรรมชาติดังกล่าวคืออะไรในทางพุทธศาสนา และการอธิบายที่เรียกว่ากฎธรรมชาติต่อไปนี้ กำลังหมายถึงความเป็นไปของสิ่งที่เรียกว่าศิลปะ ในการอธิบายสิ่งที่เรียกว่ากฎธรรมชาติตามหลักพุทธศาสนา ในที่นี้จะใช้ทัศนะของท่าน

พุทธทาสภิกขุเป็นหลัก เพราะท่านอธิบายว่า กฎธรรมชาติอันเป็นนิรันดรนั้น ไม่มีใครสร้างขึ้นและบังคับให้เป็นไปได้ สิ่งนี้มีเอง และเป็นไปเอง และเป็นอยู่อย่างนั้น โดยไม่มีเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด (พุทธทาสภิกขุ, 2552:48) ท่านอธิบายว่าพระพุทธเจ้าเป็นแต่เพียงผู้เปิดเผยกฎดังกล่าว ไม่ใช่ผู้สร้างและกำหนดให้กฎธรรมชาติมีการเป็นไป พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “แม้เราจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม สิ่งนั้นมีอยู่แล้ว ตั้งอยู่อย่างเป็นธรรมดา” (แต่การเปิดเผยกฎดังกล่าวก็ต้องอาศัยผู้มีปัญญาอย่างพระพุทธเจ้า) ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านเรียกความจริงของกฎธรรมชาตินั้นว่าเป็นศิลปะ โดยหวังว่ามนุษย์รู้จักความหมายของศิลปะเช่นนั้นมากขึ้น เพราะเมื่อรู้จักแล้วก็รู้จักตนเองและสิ่งอื่นๆ ตามความเป็นจริง การปฏิบัติตนของมนุษย์ที่ถูกต้องตามกฎธรรมชาตินั้นซึ่งเป็นที่ความจริง จะทำให้โลกมีสันติภาพเพิ่มขึ้น และท่านเสนอว่า พุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่น ตรงที่มีจุดสูงสุดอยู่ที่การอธิบายเรื่องกฎธรรมชาติแห่งการไม่มีตัวตน (อนัตตา) นี้เอง จุดสำคัญของพุทธศาสนาจึงอยู่ที่การแสดงให้เห็นกฎธรรมชาติอันเป็นนิรันดร ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด โดยมนุษย์จะพบสิ่งดังกล่าวได้ด้วยการทำลายสิ่งที่เรียกว่าวิชาที่เป็นเครื่องกั้นไม่ให้พบกับความจริงได้

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่าสิ่งนั้น (กฎธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลง) มีอยู่แม้ท่านจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายว่า กฎธรรมชาติดังกล่าวเป็นสิ่งที่มียู่ก่อน มีอยู่ในทุกสิ่ง มีอยู่ตลอดไป ไม่จำกัดพื้นที่และเวลา พุทธศาสนาแทบไม่มีชื่อเรียกสิ่งดังกล่าว ทำได้แต่เพียงอธิบายให้เห็นลักษณะของสิ่งๆ นั้น นั่นเท่ากับว่าเมื่อเรารู้จักสิ่งนั้นได้ ก็มองเห็นความเป็นศิลปะที่อยู่ในสิ่งทั้งปวง ซึ่งแต่เดิมความเป็นศิลปะอยู่ในปรากฏการณ์ของสิ่งต่างๆ เช่น ต้นไม้ ดวงอาทิตย์ ภูเขา ทะเล พื้นดิน เป็นต้น มนุษย์เราก็พยายามค้นหาความเป็นศิลปะของมันเช่นกัน แต่ค้นหาในชั้นสมมติคือ เน้นความงาม ความประทับใจ หรือความรู้สึกทางจิตใจต่อสิ่งนั้น ความรู้สึกทางจิตใจในการค้นหาความเป็นศิลปะจากสิ่งทั้งปวง ยังอยู่ในอำนาจความพอใจ ไม่พอใจ อยู่ในอำนาจของพื้นที่และเวลา แต่ความเป็นศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติที่พุทธศาสนาแนะนำให้ค้นหาในสิ่งทั้งปวงนั้น เป็นสิ่งที่พ้นจากความยึดถือด้วยความรู้สึกแบบต่างๆ ดังนั้น ความเป็นศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลง ก็เป็นการค้นหาความเป็นศิลปะของสิ่งทั้ง

ปวงเช่นเดียวกัน แต่ค้นหาเพื่อทำลายความเป็นมายา หรือความจริงชั้นสมมติที่ยึดถือกันแบบเดิม ในชั้นนี้จึงเหมาะมากสำหรับผู้ที่แสวงหาความเป็นศิลปะในชั้นที่ลึกกว่าเดิม ซึ่งทั้งความหมายเดิมและความหมายฐานะเป็นกฎธรรมชาติ ก็ได้มุ่งไปที่เดียวกันคือพิจารณาไปที่ความเป็นไปของสิ่งทั้งปวง แล้วหาความหมายแห่งความเป็นศิลปะจากสิ่งเหล่านั้น จะนั่นศิลปะในฐานะเป็นกฎธรรมชาติจึงไม่ใช่การให้ความหมายใหม่ แต่เป็นการกลับไปค้นหาความหมายเดิมของกฎดังกล่าว เพราะกฎธรรมชาติไม่สนใจการให้ความหมายของมนุษย์ กฎมันเป็นอย่างไรก็ต้องเป็นอย่างนั้น การค้นหาความหมายของศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติจึงเป็นแต่เพียงไปรับรู้ ไม่ใช่การสร้างสิ่งใหม่ (แต่ที่เราเห็นว่าเป็นสิ่งใหม่เป็นแต่เพียงการผสมกันของสิ่งที่เป็นไปตามกฎเท่านั้น)

แนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การค้นหากฎธรรมชาติ เป็นการค้นหาสภาพเดิม ไม่ใช่การสร้างสิ่งใหม่ มีสภาพเช่นเดียวกับการอธิบายวิธีเข้าถึงความจริงของสิ่งที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง อาจเรียกว่า นิพพาน หรือความว่างก็ตาม ในพุทธศาสนาแบบมหายานเรียกภาวะเดิมว่า "จิตเดิมแท้" การค้นหาจิตเดิมแท้ ก็คือการไม่ยึดถือสิ่งทั้งปวงที่เราสร้างขึ้นมา หากยึดถือสิ่งนั้นแล้ว จะทำให้เข้าถึงจิตเดิมแท้ไม่ได้ เพราะการเข้าถึงจิตเดิมแท้คือการไม่ยึดถือสิ่งใด แม้กระทั่งไม่ยึดถือจิตเดิมแท้ด้วย จึงจะเรียกว่าเข้าถึงจิตเดิมแท้ ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง(พุทธทาสภิกขุ. 2530 : 54) ภาษาที่ใช้เรียกกฎธรรมชาติในช่วงนี้อาจจะสับสนบ้างสำหรับผู้ไม่เคยชินกับภาวะที่เกินการอธิบายด้วยภาษา

ในลักษณะเดียวกันนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายไว้ในหนังสือเรื่อง "ภูเขาแห่งพุทธธรรม" โดยแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เรายึดถือไม่ว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หากมีการยึดถือว่าสิ่งนั้นเป็นพุทธธรรมอย่างแท้จริง สิ่งที่เรายึดถือแบบใดแบบหนึ่งก็จะกลายเป็นภูเขาหิมาลย์ที่สูงใหญ่กั้นไม่ให้เราเข้าถึงความจริงได้ ไม่เว้นแม้กระทั่งยึดถือว่านิพพานเป็นความสุขแบบหนึ่ง (พุทธทาสภิกขุ.2535:134-138) ฉะนั้นการค้นหากฎธรรมชาติที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง จึงพบได้โดยเอาสิ่งที่เรายึดถืออยู่เดิมออกไปทีละชั้น กฎธรรมชาติดังกล่าวจึงมีอยู่เดิม มีอยู่ตลอดเวลา มีอยู่ทุกที่ แต่เราไปเห็นด้านที่เป็นเพียงมายาเท่านั้น ตามความเห็นของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจึงเสนอว่า "สิ่งที่เรียกว่าพุทธธรรมพบได้ในสิ่งที่เรียกว่าไม่ใช่พุทธธรรม" (ดิช นัท ฮันท์.2553: 65) เช่นเดียวกับ

การพบสิ่งที่สะอาดจากสิ่งที่สกปรก พบความเย็นได้จากความร้อน เพราะมีสิ่งนี้จึงทำให้เราเห็นอีกอย่างหนึ่ง พุทธศาสนาจึงสอนให้ขบใจความทุกข์ที่ทำให้รู้จักความดับทุกข์ได้เร็วขึ้น ในทำนองเดียวกันความหมายของศิลปะแบบเดิมก็ทำให้หาความหมายของศิลปะในฐานะกฎธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้น และเห็นกฎธรรมชาติของศิลปะได้ง่ายขึ้น ตรงที่เห็นภาวะตรงข้ามกับที่มีการยึดถือและการเปลี่ยนแปลงของความรู้สึกทางอารมณ์ การให้ความหมายของศิลปะแบบเดิมจึงมีคุณค่าอย่างไม่ต้องสงสัย

เมื่อเราพิจารณาเห็นเคล็ดลับในการหาจิตเดิมแท้ ด้วยการหาจากสิ่งที่ไม่ใช่จิตเดิมแท้ เราก็พอมองออกว่ากฎธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลง ก็อยู่ในสิ่งเดียวกับสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายว่า กฎธรรมชาติที่พุทธศาสนาให้ความหมายว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อน มีอยู่ตลอดไป ไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดนั้น กินความครอบคลุมไปถึงสิ่งทั้งปวงใน 2 ลักษณะ คือ ฝ่ายแรกเรียกว่า “อสังขตะ” ฝ่ายนี้เป็นปฐมเหตุ มีอยู่อย่างไม่มีการเปลี่ยนแปลง มีอยู่เอง เป็นไปเอง มีอยู่อย่างนิรันดร สิ่งนี้มีหน้าที่ที่คลอเคลียทั้งปวงออกมา แล้วมีอำนาจทำให้สิ่งทั้งปวงที่เกิดดับ สิ่งดังกล่าวเป็นผู้สร้างวัตถุและจิต ฉะนั้นเราลองสังเกตดูรอบๆ ตัวเรา ไม่ว่าจะเป็นโต๊ะ เก้าอี้ หนังสือ หลอดไฟ และสิ่งที่เป็นจิต คือความพอใจ ไม่พอใจ ความรู้สึกไม่แน่ใจ ทั้งวัตถุและจิตล้วนเป็นสิ่งที่มีการเกิดดับทั้งสิ้น ภาวะก่อนการเป็นโต๊ะ เป็นเก้าอี้ เป็นหลอดไฟ และภาวะที่กำลังเป็นอยู่ต่อหน้าเรา และภาวะที่มันต้องแตกดับ แล้วใครมีอำนาจทำให้มัน เป็นไป ถ้าเราบอกว่ามันเป็นไปเอง นั่นแหละคือการทำหน้าที่ของฝ่ายอสังขตะ ซึ่งเราจะมองไม่เห็นผู้กระทำ การเป็นไปของวัตถุและจิต จึงเป็นไปตามกฎธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงได้ของสิ่งที่มีการเกิดดับ ก็แสดงให้เห็นว่าอยู่ในอำนาจของ อสังขตะ ที่ยืนโรงอยู่อย่างถาวร คอยทำให้สิ่งทั้งปวงที่มีหรือเป็นขึ้นมาได้ มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนกฎธรรมชาติฝ่ายหลังเรียกว่า “สังขตะ” ซึ่งเป็นลูกน้องของฝ่ายแรก ฝ่ายนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น โต๊ะ เก้าอี้ หลอดไฟ หนังสือ ตามที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว (ทุกสิ่งจึงมีกฎของอสังขตะและสังขตะอยู่เสมอ) ในกฎธรรมชาติก็พอแยกออกได้เป็นสองฝ่ายเท่านี้ การแยกออกจากกันก็เพื่อให้ง่ายต่อการ

พิจารณา แต่แท้จริงแล้วไม่มีทั้ง อสังขตะและสังขตะ มีแต่เพียง “ความเป็นอย่างนั้น” เป็นไปเอง เราเรียกสิ่งนี้ว่าเป็นศิลปะ เพราะเป็นสิ่งที่ให้ความจริงจนถึงที่สุด ความหมายของคำว่า เป็นอย่างนั้น มีภาวะอันเป็นนิรันดรอยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวของสิ่งทั้งปวง สิ่งนี้จึงเป็นความจริง การเห็นสิ่งนี้จึงเรียกว่าเห็นศิลปะ เห็นความงามจนทำให้มนุษย์รู้จักภาวะดังกล่าวที่มีอยู่ในตัวเองและสิ่งอื่นๆ สิ่งทั้งปวงแท้จริงแล้วเป็นสิ่งเดียวกัน เป็นไปตามกฎเช่นเดียวกัน ศิลปะ วิทยาศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ จึงเป็นแต่เพียงการสมมติเรียกสิ่งที่เราแยกออกจากกัน และเห็นว่าจะไม่เกี่ยวข้องกัน แท้จริงแล้วทั้งหมดนี้มีภาวะที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ว่าเราจะเรียกมันว่าสิ่งใดและแยกออกมาให้ละเอียดเพียงใด

เมื่อเราเข้าใจว่ากฎธรรมชาติมีลักษณะเป็นอย่างนั้น คือเพียงแต่แยกให้เห็นว่าควรพิจารณาสิ่งนั้นในสองลักษณะเพื่อให้ง่ายแก่การเข้าใจ แต่ความมุ่งหวังก็ต้องการให้รู้จักกับความเป็นอย่างนั้น ในฐานะเป็นฝ่ายอสังขตะมากกว่า เพราะสิ่งที่มีมีการเปลี่ยนแปลงได้ กำลังเป็นภูเขาหิมาล์ขวางกัน สิ่งนี้เรียกว่าอสังขตะอย่างมิดชิด ด้วยปรากฏการณ์ดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงต้องเปิดเผยให้เห็นว่า กฎธรรมชาติฝ่ายอสังขตะนั้นมียุ่จริง มียุ่อย่างนั้น และมียุ่อย่างไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด การเปลี่ยนแปลงได้เป็นเพียงประกายของความจริงเท่านั้น หาพบได้โดยการดับความยึดถือทุกชนิดทั้งยึดถือการเปลี่ยนแปลงและแม้กระทั่งยึดถือสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง เพราะที่ใดมีการยึดถือที่นั่นย่อมมีภูเขาขวางกันอยู่เสมอ แม้การยึดถืออย่างเบาบางก็ตาม ฉะนั้นในขั้นนี้สิ่งที่เรียกว่ากฎธรรมชาติ คือสิ่งที่มีอยู่ก่อน มีเอง เป็นไปเอง และมีลักษณะสำคัญคือเป็นนิรันดร ไม่มีการเริ่มต้นและสิ้นสุด พบได้ในภาวะที่รื้อถอนความยึดถือชนิดต่างๆ ออกไปเสีย เราก็จะพบกับสิ่งนั้นได้

ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอว่า กฎธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งมีภาวะของการไม่เปลี่ยนแปลง มียุ่อย่างนิรันดรนั้น แม้จะเรียกชื่อไม่ได้ว่าควรเรียกว่าอะไร เพราะสิ่งนั้นเป็นอะไรไม่ได้เลย เป็นวัตถุที่ไม่ได้ เป็นจิตก็ไม่ได้ แต่พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงสิ่งนั้นโดยบ่งบอกถึงภาวะของสิ่งนั้นผ่านภาษา ที่พอจะทำความเข้าใจกันได้ ซึ่งมีความ

พยายามอธิบายให้เข้าใจกฎธรรมชาติดังกล่าวอย่างรอบด้าน โดยการสื่อถึงภาวะดังกล่าวดังนี้

1. เรียกกฎธรรมชาติว่าเป็น “ตถตา” คำว่า ตถตา หมายถึง ความเป็นอย่างนั้น ในภาษาที่ให้เข้าใจโดยง่ายคือ สิ่งทั้งปวงมันมีความเป็นอย่างนั้น คือเป็นอย่างที่เรารู้เห็นได้ทั่วไป คือ มีต้นไม้ มีก้อนหิน มีฝนตก มีกลางวัน มีกลางคืน ความเป็นไปของทุกสิ่งย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยให้มันมีสภาพเป็นอย่างนั้น ความสุข ความทุกข์ในใจเราก็มียุติปัจจัย ให้เป็นอย่างที่มันเป็นในทางที่เป็นสังขตะ ส่วนในทาง อสังขตะก็มีความไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีเริ่มต้น ไม่มีสิ้นสุดอยู่อย่างนั้น ดังนั้นกฎธรรมชาติที่ไม่เกิดไม่ดับก็เป็นนิรันดรอยู่อย่างนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า ตถตา จึงอยู่รอบตัวเรา อยู่ในร่างกายของเรา และอยู่ในสิ่งทั้งปวง การที่ทุกอย่างเป็นไปจึงมีสภาพบังคับ เช่น ต้นไม้จะเจริญงอกงามได้ก็มียุติสภาพบังคับ แม้มันต้องตายลงก็มีสภาพบังคับเช่นเดียวกัน ถ้าหากเอาความหมายของคำว่า ตถตา มาเทียบกับความหมายของศิลปะโดยเน้นไปที่การแสดงออกทางความรู้สึก ไม่ว่าจะการแสดงออกจะซาบซึ้งเพียงใด สำหรับกฎธรรมชาติ ในความหมายนี้แล้ว กล่าวได้เพียงว่า ก็เป็นอย่างนั้น เป็นอย่างที่มันเป็น การรู้จักกฎธรรมชาติอาจทำให้ไม่มีรสแห่งความพอใจหรือไม่พอใจ แต่ก็เป็นความจริงว่าความรู้สึกต่างๆ เป็นเพียงสิ่งที่เรายึดถือเอาเอง ความหนักเบาของความรู้สึกที่เรามีต่อสิ่งต่างๆ จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อ เรายึดถือว่ามีสำคัญมีความจำเป็น นั่นเป็นเพียงการสมมติของเราเอง ในกฎธรรมชาตินั้นไม่มีการยึดถือว่า อะไรเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ เป็นแต่เพียงสิ่งที่ต้องเป็นไปตามกฎ กฏของธรรมชาติจึงอาจไม่เป็นที่พอใจของคนบางคน แต่หาไม่รู้ไม่ว่า แม้ความรู้สึกไม่พอใจกับกฎอันไม่มีรสดังกล่าว ก็กำลังเป็นไปตามกฎธรรมชาติเช่นเดียวกัน คำว่า ตถตา จึงให้ความหมายที่กว้าง เรียกกฎธรรมชาติได้แต่เพียงว่า มันมีภาวะแห่งความเป็นอย่างนั้น และนี่เองที่เรียกว่าเป็นศิลปะ และเป็นความจริงอย่างตายตัว

2. เรียกกฎธรรมชาติว่าเป็น “อนัตตา” คำว่า อนัตตา หมายถึง ความไม่มีตัวตน ที่เรียก กฎธรรมชาติว่าเป็นสิ่งไม่มีตัวตนเพราะเหตุว่า สิ่งที่มีอยู่ที่เรียกว่า อสังขตะ นั้น หาดัตถนของสิ่งนี้ไม่ได้อยู่แล้ว อสังขตะเป็นแต่เพียงปฐมเหตุที่ทำให้ทุกอย่างมีการเกิดดับ สิ่งรอบๆ ตัวเรา ร่างกายและจิตล้วนแต่มีการเกิดดับทั้งสิ้น ส่วนที่

เป็นวัตถุและจิตก็มีได้มีอยู่เอง ที่มีอยู่เองไม่ได้ก็เพราะต้องเป็นไปตามเหตุของวัตถุและจิต จึงเป็นที่รวมกันของสิ่งอื่น เช่น โตะตัวหนึ่งย่อมมาจากไม้ ไม้ย่อมมาจากดิน แสงแดด น้ำ อากาศ เมื่อพิจารณาเช่นนี้ โตะก็ไม่ใช่โตะ แต่อย่าเข้าใจว่าความไม่ใช่โตะจะเป็นความจริงใหม่ เพราะไม่ว่ายึดถือว่าใช่หรือไม่ใช่ ก็เป็นการยึดถือพอกัน เมื่อใดมีความยึดถือเมื่อนั้นก็เป็นมายา สิ่งไหนมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งนั้นก็เป็อนัตตา ส่วนกฎธรรมชาติที่กล่าวว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็หาว่ามีตัวตนของสิ่งนั้นไม่ เมื่อไม่มีตัวตนสิ่งนั้นก็เป็อนัตตา หรือเรียกว่ามีกฎธรรมชาติแต่ไม่มีตัวตนของสิ่งนั้น เมื่อเปรียบเทียบร่างกายและจิตของเราที่จัดว่าเป็นอนัตตาเช่นกัน เพราะเราไม่สามารถบังคับร่างกายและจิตให้อยู่นอกเหนือกฎธรรมชาติได้ (ทั้งธรรมชาติของฝ่ายที่เป็นนิรันดรและฝ่ายที่มีการเปลี่ยนแปลง) ความเป็นอนัตตาของศิลปะ คือการเห็นว่าสิ่งทั้งปวงมีการเปลี่ยนแปลง และแท้จริงแล้วสิ่งที่มันเป็น ไม่ใช่สิ่งนั้นอย่างแท้จริง เช่น โตะก็ไม่ใช่ตัวมันเอง และมันก็ต้องเป็นไปตามกฎแห่งการเกิดดับ การเห็นอนัตตาของสิ่งทั้งหลายรวมทั้งกฎธรรมชาติด้วย จึงถือว่าเห็นความหมายของศิลปะในชั้นที่เป็นสิ่งที่เป็นนิรันดร ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงอนัตตาว่า

“อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่ตัวตน มีความหมายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งประเภทที่เป็นสังขารและไม่ใช่สังขาร ไม่มีความหมายแห่งความมีตัวตน ไม่มีความหมายหรือลักษณะอันใดที่จะทำให้เราถือเป็นหลักได้ว่ามันเป็นตัวตน ถ้าเราเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจนถูกต้องแล้ว ความรู้สึกที่ว่าไม่มีตัวไม่มีตน จะเกิดขึ้นมาเองในสิ่ง ทั้งปวง แต่ที่เราไปหลงเห็น หรือหลงความสำคัญว่า ตัวเป็นตนนั้น เพราะความไม่รู้ไม่เห็น อย่างที่ถูกต้องตามที่เป็นจริง ว่าอะไรเป็นอะไรนั่นเอง” (พุทธทาสภิกขุ. 2549: 47)

ความหมายของคำว่า อนัตตา ดังกล่าว ไม่ได้ปฏิเสธว่าไม่มีวัตถุและจิต แต่ยืนยันว่า เรียกสิ่งนั้นว่าตัวตนหรือเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ไม่ได้ แต่การเห็นว่ามีตัวตนเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ก็เพราะความไม่รู้ ความไม่รู้ก็คือ การรู้เพียงชั้นมายานั่นเอง ด้วยความหมายเช่นนี้

ความรู้เดิมทางศิลปะว่ามีผู้สร้าง มีผลงาน มีผู้ชม มีความคิด จึงเป็นเพียงประกายของความจริง ความเป็นศิลปะที่แท้จริงอยู่ที่ความเป็นอนัตตาของสิ่งทั้งปวง การนึกถึงศิลปะในโอกาสต่อไป จึงควรนึกถึงความเป็นอนัตตาของศิลปะด้วย

3. เรียกกฎธรรมชาติว่าเป็น “อิทัปปัจจยตา” คำว่า อิทัปปัจจยตา หมายถึง การอธิบายว่าสิ่งทั้งปวงมีเพียงเหตุปัจจัยเท่านั้น ไม่ได้มีสิ่งนั้นอยู่จริง และไม่ควรเรียกว่าเป็นสิ่งใด เช่น เราเรียกว่ามีต้นไม้มี่ดวงอาทิตย์ มีท้องฟ้า มีสัตว์ มีความทุกข์ มีการดับทุกข์ มีร้อน มีเย็น มีบิน มีลง การเรียกเช่นนี้ เป็นการเรียกเอาตามการสมมติทั้งสิ้น และอธิบายภาวะของความเป็นไปของสิ่งทั้งปวง ว่าเกิดขึ้นได้ด้วยปรากฏการณ์ที่ว่า “เมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัยสิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น” และอธิบายว่า นี่เป็นภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งปวง การเกิดอะไรขึ้นหรืออะไรจะดับไป ก็อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติดังกล่าวโดยไม่มียกเว้น กฎอิทัปปัจจยตา จึงมีความเป็นนิรันดร์ มีอยู่ทุกที่ทุกเวลา ไม่ว่าเราจะมองไปทางไหน ถ้าเห็นสิ่งใดก็ตามสิ่งนั้นก็จะมีภาวะที่เป็นการต่อเนื่องซึ่งกันและกัน เช่นต้นไม้มี่ได้เพราะการมีปัจจัยของดิน ของแสงแดด ฝนตกมีได้เพราะปัจจัยของความชื้น ความร้อน ไอน้ำ เป็นต้น หรือแม้แต่กฎอันเป็นปฐมเหตุที่มีอำนาจ ทำให้สิ่งทั้งปวงมีการสืบเนื่องเกิดดับ เรารู้ได้ด้วย พิเคราะห์ให้เห็นว่า การมีต้นไม้มี่แสงแดด มีฝนตก ย่อมมีสภาพเกิดดับ ฉะนั้นย่อมมีสิ่งทีควบคุมการเกิดดับดังกล่าว สิ่งนั้นจึงมีอยู่ตลอดเวลา มีอยู่อย่างไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด กฎอิทัปปัจจยตา จึงแสดงให้เห็นว่า ความจริงของสิ่งทั้งปวง มีแต่เพียงภาวะการสืบเนื่องที่ทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นการที่เราเห็นสิ่งต่างๆ และมีความรู้สึกแบบต่างๆ เป็นแต่เพียงการสืบเนื่องของปัจจัยและการจบลง เพราะปัจจัยไม่เพียงพอ ลองสังเกตได้ว่า ความพอใจในงานศิลปะ หรือไม่พอใจในสิ่งใด ความรู้สึกดังกล่าวมิได้มีอยู่ตลอดเวลา เพราะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขความสมบูรณ์ของปรากฏการณ์นั้นๆ

ในหนังสือเรื่อง “อิทัปปัจจยตา” ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอว่า เรื่อง อิทัปปัจจยตา เป็นการอธิบายหัวใจของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง แม้พระพุทธรเจ้าจะตรัสว่า เรื่องนี้ลึกซึ้งและเข้าใจยาก จึงทำให้มีผู้เข้าใจไม่มากนัก ที่เรียกว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ก็เพราะว่า การอธิบายกฎอิทัปปัจจยตาว่า “เมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัยสิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น”

สามารถอธิบายสิ่งทั้งปวงได้อย่างครอบคลุม โดยสามารถเป็นไปในทางบวกก็เป็นไปตามกฎนี้ แม้เป็นไปในทางลบก็เป็นไปตามกฎนี้ จึงไม่ต้องมีการเป็นบวกเป็นลบ กล่าวได้เพียงว่าต้องเป็นไปตามกฎนี้ จึงหมดปัญหาเรื่องการมี การไม่มี แม้แต่ความสุขที่เรียกโดยภาษาสมมติก็จะไม่มีความแตกต่างกันอีกต่อไป อะไรที่มีการเกิดดับ อะไรที่เป็นนิรันดร มันก็เป็นไปตามกฎนี้ เรียกได้ว่ามันต้องเป็นอย่างนั้นและเป็นไปตามกฎ ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึง อิทัปปัจจยตา ว่า

“อิทัปปัจจยตา มีความหมายว่า เมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัยสิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น แล้วความที่มันไม่เป็นอย่างอื่นเลย มันจะเป็นแต่อย่างนี้ คือ เห็นว่า เพราะมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัยสิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงใช้คำรวมคำหนึ่งว่า มันมีความเป็นอย่างนั้น...ฉะนั้นจึงเสมอกันหมด ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคลพิเศษอะไรไปจากไหน เมื่อไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคลแล้ว ก็ไม่ต้องพูดถึงความผิดแผกแตกต่าง เพราะมันไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคลเสียแล้ว...มันเลยเห็นความจริงที่สูงที่สุด ว่าไม่มีอะไรนอกจากความเป็น ตถตา หรือความเป็นอิทัปปัจจยตา นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา” (พุทธทาสภิกขุ, 2552: 46)

ในส่วนนี้ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายให้เห็นว่า สิ่งรอบตัวเราและตัวเรา ไม่ควรเรียกว่าสิ่งใดทั้งนั้น ในภาวะของความจริงนั้น ทุกอย่างเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา ต้นไม้ ท้องฟ้า พื้นดิน สัตว์ มนุษย์ และความรู้สึก แท้จริงแล้วมันไม่ได้เป็นสิ่งที่เราเรียก แต่มีปัจจัยให้มันเป็นไปอย่างนั้น แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าศิลปะก็เป็นไปตามกฎนี้ ผลงานศิลปะและความรู้สึกทางความงามก็เกิดขึ้นได้จากกฎนี้ และอาจกล่าวได้ว่าศิลปะที่แท้จริงคือกฎอิทัปปัจจยตา เพราะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการเป็นหรือการมีของสิ่งใดๆ ความในอีกตอนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้กล่าวว่า

“ธรรมชาติทั้งหลายคืออิทัปปัจจยตา กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ
ทั้งหลายก็คือ กฎอิทัปปัจจยตา หน้าที่ของมนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อ

กฎเกณฑ์นั้น ก็คือ อิทัปปัจจยตา ผลที่ได้รับออกมาเป็นมรรคผล นิพพาน ก็คือ อิทัปปัจจยตา ฉะนั้นธรรมทั้งปวงก็คือ อิทัปปัจจยตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นโดยความเป็นตัวกูหรือเป็นของกู ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็น อิทัปปัจจยตา...นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา อย่างแท้จริง” (พุทธทาสภิกขุ. 2552: 42)

ดังนั้น กฎธรรมชาติในพื้นที่ของพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงสิ่งนี้ว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อน แม้พระพุทธรเจ้าเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม สิ่งนี้มีอยู่อย่างนั้น มีอยู่เอง เป็นไปเอง มีอำนาจทำให้เกิดสิ่งที่มีกรรมเวียนเกิดดับได้ แต่ตัวกฎธรรมชาติเองนั้น มีอยู่อย่างถาวร เป็นนิรันดร์ ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด เป็นความจริงที่ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง ความเป็นไปของสิ่งทั้งปวงที่เราเห็นว่ามีเปลี่ยนแปลง เป็นแต่เพียงประกายของความจริงเท่านั้น สิ่งที่มีอำนาจทำให้สิ่งอื่น เปลี่ยนแปลง ย่อมมีสภาพคงที่ เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ ต้องการชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาของสิ่งที่เราเห็น ที่เห็นว่า เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ แท้จริงแล้วโลกนี้มีแต่เพียงสิ่งที่เป็นไปตามกฎที่มีอยู่แล้ว ความจริงจึงไม่มี อดีต ปัจจุบัน และอนาคต มีแต่ความเป็นอย่างนั้นของสิ่งมีอำนาจที่เรามองไม่เห็น ที่ทำให้มีการเกิดดับของสิ่งทั้งปวงตามที่เรามองเห็น สิ่งที่ยากให้มองเห็นในแง่ของศิลปะ คือ เห็นความจริงของความเป็นไปในสิ่งทั้งปวง ว่ามันไม่คงที่ ไม่มีสิ่งนั้นจริง การเห็นสิ่งทั้งปวงก็จะไม่เป็นการเข้าใจผิดทางความรู้สึกอีกต่อไป คือเห็นความจริงของตนไม่พื้นดิน ก้อนหิน แสงแดด แม่น้ำ สัตว์ สิ่งของ ตัวเรา และความคิด ว่าทุกอย่างต้องเดินไปตามกฎธรรมชาติแห่งความเป็นอย่างนั้น (คือการเห็นที่พ้นความเป็นตัวตนของสิ่งนั้น) เรามีหน้าที่เพียงทำให้ถูกกฎดังกล่าว ภาวะของการถูกกฎดังกล่าวจึงเป็นศิลปะสูงสุด (คือเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งปวงโดยไม่ยึดถือว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ตามที่เห็นและรู้สึก) เพราะตัวเราก็คจะเป็นส่วนเดียวกับการไม่เปลี่ยนแปลง การคิดถึงศิลปะแห่งการเป็นไปตามกฎ ก็จะทำให้เราเห็นศิลปะที่เป็นไปตามกฎ ปรากฏอยู่ในทุกสิ่ง การสร้างสรรค์ศิลปะในอนาคต ก็จะมีกฎธรรมชาติดังกล่าวเป็นที่อ้างอิงว่าทำถูกต้องแล้ว โดยเราจะเป็นผู้ประเมินได้เอง

ความจริงในความหมายของศิลปะ

เมื่อท่านพุทธทาสภิกขุแนะนำให้เรามองเห็นความจริงในสิ่งทั้งปวง และท่านกล่าวว่า ความจริงดังกล่าว มีสภาพแห่งความเป็นอย่างนั้น คือ มีอยู่เอง เป็นไปเอง เป็นไปตามกฎ โดยท่านยืนยันว่าพระพุทธเจ้าก็ตรัสเช่นนั้น โดยตรัสว่า “แม้เราจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม สิ่งนั้นมีอยู่แล้ว ตั้งอยู่อย่างเป็นธรรมดา” การตรัสเช่นนั้น นำพิจารณาว่าเราเป็นเพียงผู้ที่ค้นหาให้พบกฎดังกล่าว และกฎที่ว่านั้นน่าจะอยู่ในตัวเรา และอยู่ในสิ่งรอบๆ ตัวเรา เพราะมีการกล่าวว่ากฎดังกล่าวมีอยู่ทุกที่ทุกเวลา มีอยู่อย่างไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดสิ้นสุด นอกจากนั้นอธิบายต่อไปว่า มีภาวะแห่งการไม่เปลี่ยนแปลงเป็นภาวะที่ยืนโรงอยู่อย่างถาวร และสิ่งที่มีความถาวรดังกล่าว มีอำนาจทำให้สิ่งทั้งปวงที่มีการเกิดดับ แม้เราจะรู้จักสิ่งนี้หรือไม่ก็ตาม แต่ท่านพุทธทาสภิกขุยืนยันว่าพุทธศาสนาเน้นไปที่สิ่งนี้เป็นหลัก การรู้จักสิ่งดังกล่าว จึงจะเรียกว่ารู้จักความจริงของกฎธรรมชาติ และการแสดงออกทางศิลปะที่แท้จริงก็คือการสื่อสารให้เข้าถึงสิ่งดังกล่าว

ในบางตอนของการอธิบายเพื่อให้เรารู้จักสิ่งดังกล่าวได้ ท่านเสนอให้พิจารณาคำว่า ตถตา หมายถึง ความเป็นอย่างนั้น เพราะความหมายของคำว่าเป็นอย่างนั้น ได้ครอบคลุมไปถึงสิ่งที่มีอยู่แล้ว สิ่งที่เป็นไปเอง สิ่งที่เป็นอยู่อย่างนั้น มีอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งดังกล่าวก็อธิบายได้แต่เพียงว่า เป็นอย่างนั้น คือเป็นอย่างที่เป็นอยู่ก่อน เราเป็นแต่เพียงผู้ไปพบเข้า คือไปพบสิ่งที่มีอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง และมีอำนาจทำให้สิ่งทั้งปวงที่เราเห็นและสิ่งที่เราคิดในแง่มุมต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลง แม้เราจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม สิ่งที่เป็นวัตถุอย่างต้นไม้ ก้อนหิน พื้นดิน และสิ่งที่เป็นความคิด ที่เราอธิบายว่ามันเป็นความรู้ เป็นทฤษฎีต่างๆ แท้จริงแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นไปตามความเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เราจะตัดตอนเห็นเพียงต้นไม้ ก้อนหิน หรือพื้นดินได้ ความคิด ความรู้ ของเราก็เป็นเช่นเดียวกัน การเห็นสิ่งทั้งปวงด้วยภาวะเช่นนั้น จึงจะเรียกว่าเห็นความจริง ความจริงจึงเป็นเพียงภาวะของความเป็นอย่างนั้น ไม่มีอะไรเป็นอะไรตามที่เรารู้เข้าใจ ตัวเรา ความคิด โตะ แก้อี้ หนังสือ จึงถูกอำนาจแห่งความเป็นอย่างนั้นทำให้มีความเป็นไป ด้วยเหตุที่การยึดถือว่ามีอะไรขึ้นมากก็ตาม เป็นแต่เพียงความไม่เข้าใจว่ามีภาวะแห่งความเป็นอย่างนั้นเท่านั้นเอง โลกที่เราเห็น ความคิด ความรู้

ความรู้สึก ก็ไม่ได้เป็นอย่างที่รับรู้ดังกล่าว การที่เรารู้ความลับว่าโลกนี้มีแต่ความเป็น
อย่างนั้น พุทธศาสนาเรียกว่า การเข้าใจโลกตามความเป็นจริง หรือเข้าถึงกฎธรรมชาติ
ได้ การรู้จักศิลปะที่แท้จริงในทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ หมายถึง รู้จักสิ่งนี้ คือรู้จัก
ภาวะแห่งความเป็นอย่างนั้น ภาวะแห่งความเป็นอย่างนั้น มีอยู่รอบตัวเรา มีอยู่ในโต๊ะ
ในหนังสือ ในต้นไม้ ในเพื่อนของเรา นี่คือความหมายว่า กฎธรรมชาติมีอยู่ในทุกที่ทุก
เวลา และถ้าให้ถูกต้องที่สุด การเรียกวัดถุดังกล่าวว่า โต๊ะ หนังสือ ต้นไม้ และเพื่อน
ของเรา ต้องเข้าใจแต่เพียงว่า สิ่งทั้งหลายมีภาวะที่แท้จริงอยู่ที่ความเป็นอย่างนั้น การ
เรียกชื่อสิ่งต่างๆ เป็นแต่เพียงความจริงในชั้นสมมติ ในบรรยากาศเช่นนี้ย่อมรู้สึกได้ว่า
ขณะที่อ่านบทความนี้ เราและสิ่งอื่น ภาวะของความเป็นอย่างนั้น ปกคลุมอยู่
ตลอดเวลา ที่เรียกว่าความจริงจึงได้ปรากฏอยู่ในทุกที่ทุกเวลาเพราะเหตุนี้

หากเราเข้าใจภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงแล้ว ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกการ
รู้จักภาวะเช่นนี้ว่าเป็นการรู้จักความเป็นศิลปะที่แท้จริง ศิลปะจึงปรากฏอยู่ในทุกสิ่งมีอยู่
ทุกที่ทุกเวลา มองไปทางไหนก็พิจารณาให้เห็นเพียงแต่ว่า สิ่งนั้นมีความเป็นอย่างนั้น
อยู่เสมอ นี่เท่ากับเห็นศิลปะ เห็นความงาม เห็นความจริงที่มีอยู่ในทุกสิ่ง คือเห็นว่า
ไม่ใช่สิ่งนั้นอย่างแท้จริง เพราะยังมีการเปลี่ยนแปลงได้ ความจริงชั้นสูงสุด คือความ
เป็นอย่างนั้นที่ไม่เปลี่ยนแปลง คือมีกฎบางอย่างกำหนดให้ทุกอย่างเป็นไปได้ แท้จริงแล้ว
การที่เรากำลังประดิษฐ์อะไรสักอย่างให้มันเป็นไปตามความต้องการของเรา (รวมทั้ง
ผลงานศิลปะ) การกระทำดังกล่าว ไม่ว่าจะ เป็นไปตามที่เราคาดหมายหรือไม่
สิ่งเหล่านั้นก็ต้องเป็นไปตามกฎของความเป็นอย่างนั้น ฉะนั้นความถูกผิด ซ้าย-ขวา
บน-ล่าง มี-ไม่มี งาม-ไม่งาม จะไม่มีความหมายต่อความจริงในชั้นที่เป็นกฎธรรมชาติ
และความเป็นอย่างนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุยืนยันว่า แท้จริงแล้วหัวใจของพุทธศาสนาอยู่
ที่การบอกให้ทราบ ว่าอะไรเป็นอะไร ความหมายนี้คือ ต้องการให้ทราบ ว่าโลกคืออะไร
ชีวิตคืออะไร ต้นไม้คืออะไร ความคิดคืออะไร และรวมทั้งตามที่ท่านได้อธิบายว่าศิลปะ
คืออะไรด้วย ท่านกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

“เมื่อตั้งคำถามว่า พุทธศาสนาคืออะไร อาตมาอยากจะให้คำ
จำกัดความ หรือบทนิยามที่เหมาะสมที่สุด พุทธศาสนา คือวิชา
รวมทั้งระเบียบปฏิบัติสำหรับจะให้เรา รู้ว่า อะไรเป็นอะไรเท่านั้นเอง”
(พุทธทาสภิกขุ. 2549: 13)

ท่านเสนอต่อไปอีกว่า “ถ้าใครรู้ว่าอะไรคืออะไร โดยถูกต้องครบถ้วนลึกซึ้งที่สุด
แล้ว คนนั้นชื่อว่ารู้พุทธศาสนาถึงที่สุดเหมือนกัน การรู้ว่าอะไรเป็นอะไรเป็นความหมาย
ที่ลึกมาก ลองพิจารณาว่าเรารู้จักอะไรเป็นอะไรกันหรือเปล่า แม้แต่ตัวของตัวเองเป็น
อะไร ชีวิตคืออะไร การงานคืออะไร แม้ที่สุดเงินทอง ทรัพย์สินสมบัติ ข้าวของ ชื่อเสียง
เกียรติยศ เหล่านี้คืออะไร แล้วใครกล้ายืนยันบ้าง ว่ารู้ที่สุดของสิ่งเหล่านี้” การกล่าว
เช่นนี้ของท่านพุทธทาสภิกขุ กำลังตั้งคำถามว่าเรารู้จักว่าศิลปะคืออะไร ถึงที่สุดแล้ว
หรือไม่ ถ้าตั้งคำถามเดียวกับท่านพุทธทาสภิกขุว่า ใครจะกล้ายืนยันหรือไม่ว่ารู้จักสิ่งที่
เรียกว่าศิลปะจนถึงที่สุด เช่นเมื่อกล่าวว่าเป็นศิลปะคือความจริง ความจริงคือความเป็น
อย่างนั้นของทุกสิ่ง และศิลปะก็อยู่ในทุกสิ่งแล้ว เราจะเห็นศิลปะในทุกสิ่งได้อย่างไร เรา
กำลังเห็นศิลปะในต้นไม้ ในน้ำ ในพื้นดิน ในก้อนหิน ในเสียงนกร้อง ในเพื่อนของเรา ใน
ตัวเรา ในความคิดของเราได้อย่างไร คำว่าเห็นในที่นี้ก็คือเห็นกฎธรรมชาติหรือเรียกว่า
เห็นความเป็นอย่างนั้นของสิ่งทั้งปวง

ต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นว่า ความจริงของศิลปะที่ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่าเป็น
การรู้จักศิลปะจนถึงที่สุดเป็นอย่างไร คำตอบในตอนต้นคือ ศิลปะเป็นอะไรไม่ได้ทั้งหมด
เป็นได้แต่เพียงการเข้าไปรับรู้กฎธรรมชาติของความเป็นอย่างนั้น หรือพูดกลับกันคือ
ทุกอย่างที่มีความเป็นอย่างนั้น มีความเป็นศิลปะที่แท้จริงอยู่ แต่เป็นการเห็นที่พ้นไป
จากการเห็นต้นไม้ เห็นน้ำ เห็นพื้นดิน เห็นเพื่อนเรา เห็นตัวเรา แต่เห็นว่าทุกสิ่งต้อง
เป็นไปตามกฎของความเป็นอย่างนั้น แต่เดิมที่เราเคยวาดต้นไม้ วาดพื้นดิน หรือวาด
ความคิด (ศิลปะนามธรรม) ซึ่งสิ่งเหล่านี้กลายเป็นความจริงที่เป็นมายาเสียแล้ว การวาด
ครั้งต่อไปของเราต้องเป็นการแสดงให้เห็นกฎธรรมชาติ แสดงความเป็นอย่างนั้น คือยิ่ง
กว่าเป็นนามธรรม แต่มันก็เป็นสิ่งที่อยู่ในรูปธรรมและนามธรรมนั่นเอง แต่ก็ไม่ใช่ตัวตน

ของสิ่งนั้น การวาดต้นไม้ จึงไม่ใช่ต้องการแสดงให้เห็นตัวตนของต้นไม้ แต่แสดงให้เห็นกฎความเป็นอย่างนั้น ว่าต้องมองให้พ้นความเป็นต้นไม้ เพื่อให้เห็นความจริงที่อยู่ในต้นไม้ คือสิ่งที่มีอำนาจทำให้ต้นไม้เกิดขึ้น งอกงามและตายลงไป สิ่งดังกล่าวไม่ได้มีอยู่เพียงต้นไม้เท่านั้น กฎธรรมชาติหรือความเป็นอย่างนั้นจึงมีอยู่ในทุกสิ่ง ทั้งต้นไม้และสิ่งอื่น การเห็นความจริงเช่นนี้จึงเรียกว่า เห็นความเป็นศิลปะ เช่นเดียวกับที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า สิ่งที่เราเรียกว่า อิทัปปัจจยตา หมายถึง ภาวะที่ “เมื่อมีสิ่งหนึ่ง เป็นปัจจัยสิ่งหนึ่ง จึงเกิดขึ้น” ภาวะดังกล่าวมีอยู่ในทุกสิ่ง ในต้นไม้ ก้อนหิน พื้นดิน และสิ่งเหล่านั้นกำลังตะโกนว่า อิทัปปัจจยตาอยู่ตลอดเวลา แต่เราไม่ได้ยิน มองไม่เห็น เราเห็นแค่ต้นไม้ ก้อนหิน และพื้นดินธรรมดาเท่านั้น การเห็นศิลปะอยู่ในทุกสิ่งก็เป็นทำนองเดียวกันคือ เห็นสิ่งที่ไม่ใช่เป็นตัวตนของสิ่งนั้น แต่เห็นกฎที่ควบคุมให้มันเป็นเป็นอย่างนั้น ศิลปะและความจริงจึงแสดงอยู่ตรงหน้าเราตลอดเวลา แต่การเห็นของเรากลับสร้างมายาของความงาม มากกว่าการเห็นความจริงที่สิ่งทั้งหลายแสดงอยู่ตลอดเวลา

การรู้จักว่าศิลปะคืออะไร ก็คือการเห็นความเป็นอย่างนั้นของทุกสิ่ง แต่ไม่ใช่สิ่งที่เรากำลังเห็น ศิลปะจึงอยู่ในความรู้สึกของเรามากกว่าอยู่ในภาพเขียน หรืออยู่ในต้นไม้ ก้อนหิน ทะเล ภูเขา หรือแม้กระทั่งการเห็นศิลปะอยู่ในความคิด (ศิลปะนามธรรม) ความรู้สึกที่ว่านี้ คือรู้สึกว่ามันเพียงสิ่งที่จะต้องเป็นอย่างนั้น แต่ก็ไม่ใช้ตัวตนของมันเช่นเคย สิ่งที่เราเรียกว่าศิลปะจึงเป็นสิ่งที่มียู่ก่อน ก่อนการมีอยู่ของต้นไม้ ก้อนหิน ความคิด และสิ่งทั้งปวง และมันจะมีอยู่อย่างนั้นอย่างไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด เพราะความเป็นศิลปะไม่ใช่ส่วนที่เป็นต้นไม้ ก้อนหิน ทะเล ภูเขา และความคิด แต่เป็นความจริงที่อยู่ในทุกสิ่ง มีอยู่ทุกที่ทุกเวลา ซึ่งแต่เดิมเราอาจไม่เห็นความจริงของศิลปะในลักษณะนี้ ท่านพุทธทาสภิกขุจึงอธิบายว่า ศิลปะคืออะไรอย่างถึงที่สุด คือการมองเห็นความเป็นไปของกฎธรรมชาติ ที่มีความเป็นอย่างนั้นตลอดไป หรือการมองเห็นความจริงที่สุดของสิ่งทั้งปวง คือเห็นว่าแท้จริงไม่ใช่สิ่งที่เราเห็นและไม่ใช่สิ่งที่ เป็นความคิด แต่เป็นสิ่งที่ควบคุมให้สิ่งทั้งปวงมีการเป็นไปตามเหตุ ความจริงจึงต้องอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง การเห็นความจริงของทุกสิ่งจึงเรียกว่าเห็นศิลปะ และในทางกลับกันการเห็นศิลปะในลักษณะดังกล่าว ก็เท่ากับว่าเห็นสิ่งทั้งปวงจนถึงที่สุด การพิจารณาศิลปะ

ตามความหมายเดิมกับการมองเห็นความจริงของศิลปะในฐานะเป็นกฎธรรมชาติ จึงมีจุดตัดอยู่ที่ความรู้สึกของเรา ว่ามองเห็นความจริงในงานศิลปะ ในต้นไม้ ก้อนหิน ทะเลภูเขา และความคิด ว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงประกายของความจริง โดยเห็นสิ่งที่มันตะโกนบอกอยู่ทุกที่ทุกเวลาว่า ตัวฉันนั่นแท้จริงไม่ใช่ตามที่เห็น แต่ควรเห็นเพียงความเป็นอย่างนั้น ตัวฉันจึงไม่ใช่ต้นไม้ ไม่ใช่ก้อนหิน ไม่ใช่งานศิลปะ ไม่ใช่ความคิด แต่เป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติเท่านั้น

กรณีตัวอย่างในการอธิบายความเป็นศิลปะของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่แสดงให้เห็นว่า ศิลปะคือ กฎธรรมชาติที่กำลังแสดงออกถึงความเป็นอย่างนั้นของสิ่งทั้งปวง แม้เราจะมองเห็นหรือไม่ก็ตาม ท่านยกตัวอย่างศิลปะที่แสดงกฎธรรมชาติของความเป็นอย่างนั้น หมายถึง ศิลปะที่แท้จริง ไม่ได้อยู่ที่วัตถุหรือความคิด แต่อยู่ที่การรับรู้สิ่งที่มีอำนาจทำให้ทุกอย่างเป็นไปได้ ท่านจึงเขียนหนังสือเรื่อง ภาพพุทธประวัติจากหินสลักยุคก่อนมีพระพุทธรูป" ซึ่งผลงานศิลปะในหนังสือเล่มนี้สร้างขึ้นราวพุทธศักราช 300-700 แม้ภาพหินสลักดังกล่าวจะบรรยายเกี่ยวกับพุทธประวัติในตอนต่างๆ แต่จุดสำคัญของภาพทุกภาพอยู่ที่การเว้นที่ว่างไว้ ในส่วนที่ต้องการแสดงรูปพระพุทธเจ้า เช่น ภาพเสด็จออกบวชก็ทำไว้แต่เพียงรูปม้า มีฉัตรอยู่เหนือหลังม้า มีเทวดาด้านบนมีคนจูงม้า คือ มีทุกอย่างตามพุทธประวัติ แต่ขาดเพียงรูปพระพุทธเจ้า แม้ภาพอื่นๆ ก็เป็นในทำนองเดียวกัน เช่น ตอนมารผจญก็ทำเป็นรูปบัลลังก์ต้นโพธิ์ พญามาร และเหล่ามาร ที่ต้องการทำร้ายพระเจ้าในท่าทางต่างๆ ซึ่งบนบัลลังก์ก็ไม่มีพระพุทธเจ้าตามเคย โดยนัยของภาพดังกล่าว กำลังแสดงให้เห็นความจริงของกฎธรรมชาติว่าแท้จริงแล้วพระเจ้าที่แท้จริงไม่สามารถแสดงเป็นรูปได้ แต่เป็นกฎธรรมชาติที่แสดงให้เห็นว่าความว่าง (สญญตา) หรือเรียกสิ่งนั้นได้แต่เพียงว่า ความเป็นอย่างนั้น สิ่งนั้น ไม่ใช่วัตถุ ไม่ใช่จิต เป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อน มีอยู่ตลอดไป ท่านชื่นชมว่า ศิลปะที่แท้จริงต้องแสดงให้เห็นสิ่งนี้ และการเห็นสิ่งนี้ จึงเรียกว่าเห็นศิลปะ เห็นกฎธรรมชาติ ท่านกล่าวถึงศิลปะดังกล่าวว่า

“การแสดงประวัติด้วยภาพนี้ มีผลลึกซึ้งกว่าการแสดงด้วยตัวหนังสือ หรือคำพูด ตรงที่ทำให้เกิดความประทับใจลึกซึ้งกว่า เพลิดเพลินกว่า และไม่รู้สึกรำคาญ และมีการถ่ายทอดทางจิตใจได้ง่ายกว่า ถ้าหากว่าการกระทำนั้นกระทำโดยศิลปินที่ถึงขนาดจริงๆ” (พุทธทาสภิกขุ, 2509: 9)

ในการกล่าวถึงศิลปะที่มุ่งเน้นการแสดงกฎของความจริง (คือไม่มีอะไรเป็นจริงอย่างที่เรามองเห็น มีเพียงกฎของความเป็นอยู่อย่างนั้น โดยไม่ควรเห็นว่ามันเป็นสิ่งใดเมื่อเราปลอดจากการมี-ไม่มี บน-ล่าง ชาย-ขวา ร้อน-เย็น ก็เท่ากับเราเห็นโลกตามความจริง) ท่านยังกล่าวถึงศิลปินว่าต้องเป็นศิลปินที่ถึงขนาด คำว่าถึงขนาดก็คือเป็นคนที่ไม่เห็นสิ่งทั้งปวงว่าเป็นแต่เพียงความเป็นอยู่อย่างนั้น

อีกตอนหนึ่งท่านกล่าวว่าศิลปินของพุทธศาสนานิกายเซ็นชื่ออิมานูเอล เซอร์แมน ในหนังสือเรื่อง “ศิลปินแห่งเซ็น ภิกษุอิมานูเอล เซอร์แมน” ภิกษุอิมานูเอล เซอร์แมน เป็นภิกษุสัญชาติอเมริกัน ที่ศึกษาพุทธศาสนานิกายเซ็นในประเทศญี่ปุ่น จากนั้นเดินทางมาศึกษาพุทธศาสนาในประเทศไทย และเดินทางมาจังหวัดสุราษฎร์ธานีเพื่อสนทนารธรรมกับท่านพุทธทาสภิกขุ โดยท่านเซอร์แมนได้เดินทางโดยทางเรือ และแวะพักที่วัดเขาเต่า ตำบลบ้านใต้ อำเภอเกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากนั้นราว 3 เดือนท่านก็มรณภาพจากพิษของโรคไข้หวัดใหญ่ โดยปฏิเสธการรักษาด้วยยาชนิดต่างๆ ในระหว่างที่ท่านพักอยู่ที่วัดเขาเต่า ท่านได้สร้างงานศิลปะเป็นภาพพิมพ์แกะไม้แบบญี่ปุ่นไว้จำนวน 16 ภาพ หลังจากท่านมรณภาพมีผู้นำภาพมาถวายท่านพุทธทาสภิกขุ เพื่อต้องการให้อธิบายความหมายของภาพ เมื่อท่านเห็นภาพก็ชื่นชมว่าเซอร์แมนเป็นศิลปินแห่งเซ็นที่แท้จริง เพราะได้แสดงศิลปะอยู่ทุกขณะแม้กระทั่งวันตาย นั่นคือศิลปะชั้นยอดที่เซอร์แมนได้แสดงไว้แก่โลกนี้ ภาพทั้งหมดของเซอร์แมนปัจจุบัน ก็คือภาพที่คัดลอกไว้ในโรงมหรสพทางวิญญูณ ณ สวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงเซอร์แมนว่า

“อย่างไรก็ตามขอให้เราทั้งหลายถือเสียว่า ชีวิตประวัติทั้งหมดของพระภิกษุผู้มีมานูเอล เซอร์แมน ย่อมเป็นการแสดงธรรมอยู่ในตัวมันเองอย่างลึกซึ้ง ใครจะได้ยินหรือเข้าใจหรือไม่ มันอยู่ที่พวกเราที่มีความประสีประสาต่อสิ่งเหล่านี้หรือไม่เท่านั้น ถ้าเรายังหลับตาอยู่ แม้จะมีอะไรมาตำตาสักเพียงไร มันก็ยังไม่เห็นอยู่ นั่นเอง เช่นเดียวกับไก่ที่รู้จักเลือกแต่เม็ดข้าวสารทิ้งพลอยเสีย ฉันทใดก็ฉันทนั้น” (พุทธทาสภิกขุ, 2543: 25)

โดยความหมายนี้ท่านกำลังเสนอว่า ชีวิตของเซอร์แมน เป็นศิลปะ เป็นความจริง เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นไปตามกฎแห่งความเป็นอย่างนั้น แต่คนส่วนใหญ่มองไม่เห็นความเป็นศิลปะที่แท้จริง ที่เซอร์แมนกำลังแสดงให้เห็น

ในหนังสือเรื่อง “ศิลปะแห่งชีวิต” (2543: 11) ท่านเสนอว่า ศิลปะคือ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และอธิบายว่า ความงามคือธรรมะ การแสดงออกทางศิลปะต้องสอดคล้องกับธรรมะ ไม่เช่นนั้นก็ไม่เรียกว่าเป็นศิลปะ ด้วยความหมายนี้ศิลปะที่แท้จริงต้องเป็นอย่างเดียวกับความจริง ในความหมายที่ว่า ศิลปะและความงามก็คือธรรมะ ถ้าเราพิจารณาถึงความหมายของคำว่าธรรมะ ก็ชัดเจนว่าธรรมะ หมายถึง ทุกสิ่งในต้นไม้อ่อนหิน ภูเขา ทะเล และแม้แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง ก็เรียกว่าธรรมะเช่นกัน ศิลปะจึงมีอยู่ในทุกสิ่งด้วยความหมายว่ามันเป็นสิ่งเดียวกับธรรมะ (พุทธทาสภิกขุ, 2543: 11)

ดังนั้น ในความหมายของศิลปะ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ชี้ให้เห็นว่าศิลปะหมายถึงความจริงที่มีสภาพเป็นกฎตายตัว คือต้องเป็นอย่างนั้น โดยแนะนำให้พิจารณาให้เห็นสิ่งนั้นจาก ภาพพุทธประวัติจากหินสลักยุคก่อนมีพระพุทธรูป การเว้นที่ว่างอันหมายถึงรูปของพระพุทธรูปเจ้าในตอนต่างๆ ก็ให้ หมายถึง การแสดงกฎธรรมชาติแห่งการไม่มีตัวตนของสิ่งทั้งปวง มีแต่ภาวะแห่งความเป็นอย่างนั้น ส่วนประวัติของเซอร์แมนและภาพแกะสลักไม้ของท่าน กำลังแสดงความไม่มีตัวตนของทุกสิ่งอยู่เช่นกัน แต่อย่าลืมนะเราพบความไม่มีตัวตนจากความมีตัวตนในชั้นสมมตินั่นเอง การเห็นศิลปะที่แท้จริง คือการเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีตัวตน ไม่ได้เป็นอย่างที่เราเห็น อย่างนี้จึงเรียกว่า เห็นศิลปะ เห็น

ความจริง ที่ไม่มีจุดเริ่มต้น และไม่มีจุดสิ้นสุด บททดสอบความเข้าใจของการอ่าน บทความนี้ คือ เมื่อเรามองเห็นสิ่งทั้งปวงที่อยู่รอบตัวอย่าง โต๊ะ เก้าอี้ หนังสือ หลอดไฟ เราสังเกตเห็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงในสิ่งเหล่านี้แล้วหรือไม่ สิ่งนั้นแหละเรียกว่าศิลปะ

บทส่งท้าย

ความหมายของคำว่าศิลปะ แม้มนุษย์เราจะให้มีความหมายไปในทางใดก็ตาม ความหมายที่เราให้ก็เป็นเพียงการดำเนินไปตามกฎของธรรมชาติ ตามความหมายว่า เป็นอย่างนั้น ความเป็นอย่างนั้นหรือกฎธรรมชาติดังกล่าว ท่านพุทธทาสภิกขุเสนอว่า หมายถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “แม้เราจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ตาม สิ่งนั้นมีอยู่แล้ว ตั้งอยู่อย่างธรรมดา” สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง คือกฎของความจริง ที่มีอยู่ก่อน มีอยู่อย่างนั้น มีอยู่เอง มีอยู่ตลอดไป ท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่า ศิลปะก็คือสิ่งที่ว่านี้ เพราะการที่มนุษย์เห็นสิ่งดังกล่าว จะทำให้มนุษย์เห็นโลกตามความจริง ความจริงของโลก คือ ความว่าง ว่างจากการยึดถือว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ ตัวเรา ต้นไม้ ก้อนหิน ภูเขา ทะเล ตามที่สมมติเรียกกันเป็นแต่เพียงสิ่งที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ หรือเป็นไปตามความเป็นอย่างนั้น

ความเป็นศิลปะที่แท้จริง จึงอยู่ในความรู้สึกของเรา ว่าเห็นสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงสิ่งสมมติหรือไม่ และในสิ่งสมมตินั้นก็มีความจริงอยู่ในสิ่งนั้นด้วย ก็คือการเห็นกฎของความเป็นอย่างนั้น ที่มีอำนาจให้ทุกอย่างเป็นไปได้ อย่างนี้จึงจะเรียกว่าเห็นความเป็นศิลปะ เรียกว่ามีชีวิตเป็นศิลปะ ถ้าเราเห็นสิ่งนี้ในทุกสิ่ง ศิลปะก็จะมีความอยู่ในทุกที่ทุกเวลา และมีอยู่ตลอดไป แต่ข้อจำกัดคือเรามองไม่เห็น เข้าใจไม่ได้ แม้ทุกสิ่งกำลังแสดงศิลปะแห่งความจริงอยู่ก็ตาม แม้กฎธรรมชาติดังกล่าวอาจขัดกับความเชื่อเดิมของเรา แต่การขัดกันก็เป็นไปตามความเป็นอย่างนั้นในโลกของการสมมติ ด้วยเหตุนี้ขอให้การเข้าใจความเป็นศิลปะครั้งต่อไปของทุกท่านก้าวพ้นการสมมติ แล้วความจริงจะปรากฏต่อท่านเองโดยไม่ต้องลงแรงค้นหา

อย่างไรก็ตาม แม้ความหมายของคำว่าศิลปะตามที่อธิบายมาทั้งหมดอาจเข้าใจยาก ว่าสิ่งที่เรียกว่าเป็นศิลปะคืออะไร เพราะในพื้นที่ของพุทธศาสนานั้น ได้อธิบายว่า

สิ่งทั้งปวงย่อมเป็นอนัตตา จึงขัดกับความรูสึกตามสัญชาตญาณอันเป็นที่ตั้งแห่งอัตตาอยู่เสมอ แม้โดยทั่วไป ปัญหาเรื่องการเข้าใจความหมายของคำๆนี้ ก็ได้เกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยครั้งหนึ่งได้มีผู้ขอร้องให้ท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ช่วยอธิบายว่าศิลปะคืออะไร ท่านอธิบายว่า

“ข้าพเจ้าพูดว่า ศิลปะคืออะไรนั้นไม่ใช่ของง่ายที่จะอธิบาย เพราะเป็นการแสดงให้รู้ถึงอำนาจเร้นลับชนิดหนึ่งซึ่งบังคับให้มนุษย์ทำศิลปะขึ้นเช่นเดียวกับที่เรารู้สึกในความลึกลับอย่างยิ่งของจักรวาลหรือสากลจักรวาลและผลอันเกิดจากการหมุ่นเวียนของมัน ...ท่านจะเห็นได้ว่าในธรรมชาติช่างประสานกลมกลืนกันและเป็นความงามอย่างหาที่เปรียบมิได้ ก็ทำไมสิ่งที่เป็นความมหัศจรรย์ของธรรมชาติทั้งหลายที่ให้ความสุขแก่เราอย่างมากนั้นจึงงดงามและบริบูรณ์ นี่แหละคือสิ่งที่เราเรียกว่า ความลึกลับอันหาที่สุดมิได้” (ศิลป์ พีระศรี. 2546 : 107-108)

ผู้เขียนคิดว่าคำตอบของท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี น่าจะเข้ากันได้กับความหมายของศิลปะบนพื้นที่ของพุทธศาสนาแม้จะไม่ลงรอยกันอย่างสนิทก็ตาม เพราะท่านแนะนำจักรวาลและธรรมชาติย่อมมีความงดงามอยู่ในนั้น และมีอำนาจบังคับให้มนุษย์ต้องทำสิ่งนี้เพื่อทำให้ชีวิตมีความงดงาม

เอกสารอ้างอิง

- กีรติ บุญเจือ. (2522). **ปรัชญาศิลปะ**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
 ----- . (2545). **ปรัชญาหลังนวยุค**.กรุงเทพฯ : ดวงกมล.
 ดิช นัท อันท์. (2543) (ผู้แปล). **เพชรตัดทำลายมายา**. กรุงเทพฯ : สยาม.
 พุทธทาสภิกขุ. (2509). **ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูป**.
 กรุงเทพฯ: กราฟิคตีไซน์.

- (2535). (พิมพ์ครั้งที่ 3). **ชุมชนปาฐกถาชุดพุทธธรรม**. กรุงเทพฯ:
สุภาพใจ.
- (2537). (พิมพ์ครั้งที่ 2). **ไถวัลยธรรม ฉบับย่อ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- (2542). **สัมมนตานุภาพ**. กรุงเทพฯ: สุภาพใจ.
- (2543). **ศิลปะแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ: สุภาพใจ.
- (2548). **พินัยกรรมของพุทธทาส**. กรุงเทพฯ : Play & Learn.
- (2548). (พิมพ์ครั้งที่ 2). **พุทธทาสลิขิตข้อธรรมบันทึก นึกได้เอง**.
กรุงเทพฯ: แปลนรีดเดอร์.
- (2548). **คู่มือมนุษย์**. กรุงเทพฯ: สุภาพใจ.
- (2549). (ผู้แปล). **สูตรของเว่ยหลาง**. กรุงเทพฯ: เครือเถา.
- (2552). **อิทัปปัจจยตา**. กรุงเทพฯ: สุภาพใจ.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2552). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- ศิลป์ พีระศรี. (2546). **ศิลปะคืออะไร?**. ใน *ศิลปะวิชาการ*. โดย วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (บก.)
หน้า 107-109. กรุงเทพฯ: วิสคอมเซ็นเตอร์.
- สัมพันธ์ ก้องสมุทร. (2543). **ศิลปะแห่งเซ็น ภิภษุอิมานูเอล เซอร์แมน**. กรุงเทพฯ:
สุภาพใจ.

